

OVER TAAL

Interview met Els Witte

Het Nederlands van leraren

Dirk-De-Wachterigheid

Tolken in de gezondheidssector

Vakantielectuur

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

publishers

Jaargang 54, nr. 4, september-oktober 2015

Hoofdredacteur ■

Filip Devos

Redactie ■

Natalie Hulsen
Hanne Kloots
Albert Oosterhof

Vaste medewerkers ■

Hugo Brouckaert
Bert Cappelle
Bruno Comer
Fleur Deboutte
Sofie Gordts
Evelien Van Renterghem

Website ■

www.overtaal.be
www.facebook.com/overtaal

Richtlijnen voor auteurs ■

Ingezonden stukken voor de rubrieken Taalwerk en Dossier worden door drie onafhankelijke en anonieme beoordelaars gelezen en beoordeeld met het oog op publicatie. De beoordelaars kunnen leden van de redactie en/of externe specialisten zijn. De auteur ontvangt binnen uiterlijk twee maanden na inzending van zijn bijdrage bericht over wel of niet opname. Uitgebreide richtlijnen voor auteurs: zie www.overtaal.be.

Verantwoordelijk uitgever ■

Bruno Scheers
INNI publishers
Industrielaan 5
B-8501 Heule
T +32 56 36 32 00
F +32 56 35 60 96
E bruno.scheers@innipublishers.com
www.innipublishers.com

**Abonnementsprijzen
exclusief verzendkosten** ■

Jaarabonnement: € 34,12
Los nummer: € 8

Over taal verschijnt vijfmaal per jaar.

Voor het overnemen van artikelen is toestemming van de uitgever vereist.

D/2015/0857/9 - ISSN 0774-2398

OVER TAAL

- 87** Interview
Els Witte: 'Taalminnaars duurzamer dan orangisten' - Bruno Comer
- 90** Taalwerk
Wie zoekt, die vindt - Miriam Taverniers
- 93** Taalwerk
De voltooide infinitief: over tijden en oordelen - Albert Oosterhof
- 96** Idioom & Co
Dirk-De-Wachterigheid - Bert Cappelle
- 98** Broodje taal
Broodje taal met een glaasje appelsiensap erbij - Fleur Deboutte
- 100** Dossier
Tolken opleiden voor de gezondheidssector: een nieuw spoor - Céline Van De Walle en Ellen Van Praet
- 103** Dossier
'Handhavers van de norm' of 'taalamateurs': spreken leerkrachten beter Nederlands dan andere hoogopgeleiden? - Steven Delarue en Anne-Sophie Ghyselen
- 106** Taalkronkels
Objectiviteit, een journalistieke illusie? - Laura Vander Kerken
- 107** Te boek
Taalobservaties van een uitlandige Vlaming - Albert Oosterhof
Schrijft een Hollander een boekje - Kathy Rys
Het verkeerde been - Filip Devos
- 111** Column
Vakantielectuur - Hugo Brouckaert
- 112** Errata?

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Interview

Els Witte: 'Taalminnaars duurzamer dan orangisten'

BRUNO COMER

'Het orangisme was een hoofdzakelijk Franstalige aangelegenheid. Wie geen Frans kende, speelde nauwelijks een rol', stelt professor Els Witte, erector van de VUB. Haar boek Het verloren koninkrijk is de eerste echt diepgaande, alomvattende studie over deze politieke beweging uit de eerste decennia na de Belgische onafhankelijkheid. Weliswaar waren er onder de 'taalminnaars' - de pioniers van de verdediging van het Nederlands in België - mensen die het orangisme genegen waren, maar tot een hecht bondgenootschap kwam het niet.

Na de Belgische Omwenteling in 1830 waren heel wat lieden uit de hoge adel, het bedrijfsleven en de top van de administratie ervan overtuigd dat de afscheiding een slechte zaak was. Ze schaarden zich achter Koning Willem I, die alles in het werk stelde om de Belgische onafhankelijkheid ongedaan te maken. In maart 1831 pleegden ze zelfs een staatsgreep om kroonprins Willem op de troon te krijgen.

Weinig volkssteun

De orangisten trotseerden heel wat tegenkanting, waarbij velen onder hen uit hun functie werden ontheven. In de nadagen van de revolutie werden hun huizen zelfs platgebrand. In Leuven werd een kolonel gelyncht en in Antwerpen droegen revolutionairen de hoofden van gesneuvelde Hollandse soldaten triomfantelijk rond.

In 1834 keurde het Belgisch parlement een wet goed die elke openlijke uiting van orangisme zwaar bestraftte. Die zou tot 1839 van kracht blijven, het jaar waarin Nederland zich bij de Belgische onafhankelijkheid neerlegde en diplomatieke betrekkingen met de nieuwe staat aanknoopte. 'De orangisten spraken schande over die wet, maar die boezemde hun ook angst in',

benadrukt de historica het belang van dit verbod. 'Ze konden zich veel minder gemakkelijk uiten en hun initiatieven werden er ernstig door gehinderd.'

Het orangisme was een bijzonder taaie beweging die geen geweld schuwde, hoewel ze maar enkele duizenden aanhangers telde. 'Die behoorden tot het kleine percentage van de bevolking dat politiek kon participeren', zegt Els Witte. 'Ze misten echter de steun bij de brede volksmassa en dat was hun achillespees. Door de beginnende democratisering en het vele oproer begon de publieke opinie een steeds grotere stempel op de politiek te drukken. De rellen van september 1830 waren onder meer het gevolg van de zware economische crisis die toen Europa teisterde en een gunstige voedingsbodem was voor de revoluties die door liberale

en nationalistische stromingen op gang gebracht werden. Het volk stelde Willem I en de economische elite verantwoordelijk voor de ellende en dat was een van de redenen waarom het orangisme geen voet aan de grond kreeg. Alleen de arbeiders van bedrijven die het na de Belgische onafhankelijkheid moeilijk kregen door het wegvallen van de Hollandse markt en van de steun vanwege de Nederlandse koning, kozen voor Oranje. Maar zij waren veeleer de uitzondering die de regel bevestigde.'

Rol van de taalminnaars

De taalminnaars kwamen over het algemeen niet uit hetzelfde milieu als de orangisten. Ze spraken liever Nederlands dan Frans en maakten deel uit van de middenklasse. Het ging over lagere ambtenaren, mensen uit het onderwijs, beoefenaars van een vrij beroep en ondernemers, vooral uit de uitgeverwereld. Het orangisme was van liberale strekking en het waren vooral de taalminnaars met die gezindheid die erbij aanleunden. Maar een groot deel van de taalminnaars was katholiek, wat een samenwerking bemoeilijkte.

Omdat zij net opkwamen voor de rechten van de volkstaal, hadden ze wel een band met de man in de straat. In dat opzicht hadden ze een welgekomen aanvulling voor de orangisten kunnen zijn. Bovendien stonden de orangisten positief tegenover iedere beweging die voor tweedracht in de jonge Belgische staat zou zorgen en waren ze, net als de taalminnaars, beducht voor een te grote invloed uit Frankrijk. 'Maar vooral de taalminnaars die in overheidsdienst werkten, waren financieel afhankelijk van de nieuwe broodheren in Brussel', merkt professor Witte op. 'Dat maakte hun positie niet gemakkelijk, waardoor de meesten onder hen zich al snel neerlegden bij de Belgische onafhankelijkheid. Hun orangistische opvattingen, voor zover ze die nog hadden, hielden ze binnenskamers. Soms leverden ze hand- en spandiensten aan het orangisme, maar dat mocht zeker niet opvallen. Petities tekenden ze bijvoorbeeld anoniem, waardoor die aan kracht verloren. Dichtbundels en essays die de Belgische revolutie betreunden, werden niet op grote schaal uitgegeven of verschenen naamloos. De *Aenmerkingen over de verwaerlozing van de Nederduytsche taal*, een essay van taalminnaar en orangist Philip Blommaert, verscheen enkel met de initialen van de auteur. Op die manier waren ze van weinig nut voor de orangistische beweging. Veeleer streefden de taalminnaars naar erkenning van het Nederlands binnen de Belgische structuur en die visie ging in tegen een hereniging met Nederland.'

Vergeten we niet dat in die tijd de particularisten vreesden dat het Vlaams door het Noord-Nederlands onderdrukt zou worden. In de tweede helft van de negentiende eeuw zou Guido Gezelle de meest eminente vertegenwoordiger van die strekking worden. De taalminnaars die voor een eenheidstaal met Nederland kozen, hadden dus nog andere katten te geselen dan zich in te laten met de politieke strijd van de orangisten. 'Wel kregen ze hun steun in de strijd tegen de particularisten, de orangistische krant *Le Messager de Gand* toonde regelmatig belangstelling voor het Nederlands', voegt Els Witte daaraan toe. 'Maar toch bleef het verschil in taal een probleem in de verhouding tussen beide groepen. De taalminnaars 'des orangistes flamands' noemen, was dus zeker overdreven.'

Opportunisme of pragmatisme?

Een typisch voorbeeld van de houding van de taalminnaars is Jan Frans Willems. De 'vader van de Vlaamse beweging' was ontvanger van de registratie in Antwerpen, maar werd door het Belgisch bewind naar Eeklo overgeplaatst omdat hij vóór de revolutie had gepleit voor het Nederlands als officiële taal in heel het land, dus ook in Wallonië. Willems had bijvoorbeeld een fabel geschreven waaruit men kon afleiden dat hij de Belgische onafhankelijkheid betreurde. Die overplaatsing deed het inkomen van Willems met de helft afnemen, een situatie waarin hij uiteraard verandering wilde brengen. Hij hield zijn orangisme binnenskamers en in 1834 zetelde hij zelfs in een jury van een literaire wedstrijd waar de deelnemers een stuk moesten schrijven dat de Belgische onafhankelijkheidsstrijd bezong. Een tijd later mocht hij het ballingsoord Eeklo verlaten en kreeg hij een veel interessantere baan in Gent. De houding van Willems was echter geen zuiver opportunisme. Hij ging ervan uit dat het Verenigd Koninkrijk op politiek vlak uit elkaar gevallen was, maar dat de culturele eenheid daarom niet hoefde te verdwijnen. Het staatsnationalisme moest vervangen worden door een stammationalisme. 'Willems was een pragmaticus', oordeelt Els Witte. 'In de culturele samenwerking, die het Nederlands sterker zou doen staan tegen het Frans, zouden mensen van verschillende politieke gezindheden elkaar vinden. Een gemeenschappelijke taal garandeerde ook een grotere markt. Met die argumenten wilden Willems en zijn geestgenoten de verdediging van het Nederlands verzoenen met het belgicisme. Culturele toenadering zoeken tot het Noorden bleef echter een hachelijke bezigheid. 'O, mes amis, les ennemis', zuchtte Willems als hij aan de verhouding met Nederland dacht.'

Een brede stroming in de Nederlandse bevolking was evenmin voorstander van een hereniging met de Belgen. Zij beschouwden

hen als ondankbare vlegels en de zakenlui uit Amsterdam en Rotterdam hadden de steun van Willem I aan de opkomende Belgische industrie met een scheef oog bekeken. De toekomst van zeemogendheid Nederland lag in de oceanen, en niet in het zuiden. De ‘volhardingspolitiek’ van Willem I, die een hereniging met België nastreefde, leidde tot extra militaire uitgaven en was niet populair. Zelfs de koning moest brieven naar de orangisten in geheimschrift met een ingewikkeld codesysteem opstellen om te vermijden dat zijn Hollandse achterban daar aanstoot aan zou nemen en de relatie met de andere grote Europese mogendheden stond een openlijke steun aan het Belgische orangisme evenzeer in de weg.

Het orangisme was dus vooral een bondgenootschap tussen de Nederlandse koning en een deel van de Belgische elite, waarbij de contacten in het Frans verliepen. ‘Door hun onderlinge huwelijken waren de dynastieën van die dagen zeer polyglot’, zegt Els Witte. ‘Aan de hoven werden de Europese talen door elkaar heen gesproken. Het Nederlands speelde bij Willem I geen grote rol. Aan de rijksuniversiteit van Gent, die door hem werd opgericht, was de voertaal aanvankelijk het Latijn. Na 1830 werd dat meer het Frans. De invoering van het strafwetboek van 1867 leidde tot de eerste cursussen in het Nederlands om de aankomende juristen met de Nederlandstalige terminologie uit die wet vertrouwd te maken.’

Uitstervende microkosmos

Na het verdrag van de XXIV artikelen, waarbij België internationaal erkend werd, verloor het orangisme snel aan kracht. De beweging bleef nog een tijd voortleven als een soort microkosmos binnen de elite waarin zij ontstaan en gegroeid was met eigen kokardes, lintjes en poëzie. Maar zij had nog weinig betekenis. Het verlangen naar het verleden domineerde over de hele lijn. De toekomst werd ingevuld door het verleden, en niet door een nieuw project. ‘Latere initiatieven die een nauwere band met Nederland nastreefden, zoals het activisme in de Eerste Wereldoorlog, de Dinasobeweging (Dietsche Nationaal-Solidaristen) in de jaren dertig of verenigingen zoals de Orde van den Prince, de Marnixring en de Belgisch-Nederlandse vereniging, laten zich moeilijk vergelijken met de politieke actie uit de eerste decennia van de Belgische onafhankelijkheid’, stelt onze gesprekspartner. ‘Het ging over andere tijden en over andere mensen.’

De taalminnaars daarentegen startten op een veel bescheidener manier, maar stonden wel aan de wieg van de Vlaamse Beweging. Via de taalcongressen zorgden ze voor een blijvende taalkundige

band met Nederland, dat op het politieke vlak een koele verhouding met België bleef hebben. Men kan stellen dat Nederland en België tot 1940 rivaliserende mogendheden bleven. Regelmatig kibbelden ze met elkaar, vooral rond de Scheldemonding, en de Nederlanders beschouwden België als een filiaal van Frankrijk. Toen de revolutie van 1848 in Parijs niet doordrong tot in Brussel - wat velen nochtans verwacht hadden - kwam er meer respect vanuit Den Haag voor de jonge zuiderbuur. Maar op een meer hartelijke relatie zou het wachten blijven tot na de Tweede Wereldoorlog en toen ging het aanvankelijke veelbelovende Benelux-verhaal op in de Europese Unie.

De taalminnaars slaagden er door hun verdediging van het Nederlands in tot een vrij hoge uniformiteit te komen tussen de zuidelijke en noordelijke variëteit van die taal en leverden daardoor een betekenisvolle bijdrage in de relatie tussen de twee landen. ‘De invloed van de bescheiden taalminnaars is duidelijk duurzamer geweest dan die van de elitaire orangisten’, concludeert Els Witte. De Nederlandse Taalunie van 1980 was een bekroning van dit streven, dat 150 jaar eerder begonnen was. Willems uitte de eerste ideeën rond een Vlaamse subnationaliteit in België, waaruit later de Belgische federale staatsstructuur is voortgevloeid. ‘Een federale staatsstructuur die wellicht het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in 1830 had kunnen redden, was die daar toegepast geweest’, besluit professor Witte. ‘Een minder centralistische politiek van Willem I had tot minder ontevredenheid in onze gewesten geleid en die vormde de voedingsbodem voor de acties van de Belgische revolutionairen die de knepen van het vak kenden om latente onvrede bij de massa om te zetten in harde politieke actie.’

Els Witte, *Het verloren koninkrijk, het harde verzet van de Belgische orangisten tegen de revolutie 1828-1850*. Antwerpen: De Bezige Bij, 2014. ISBN: 9789085425502, 687 blz., 39,99 euro.

Taalwerk

Wie zoekt, die vindt

MIRIAM TAVERNIERS

Zoals de uitdrukking aangeeft, komt zoeken voor vinden: 'wie (goed) zoekt, zal ook vinden wat hij/zij zoekt'. Zo gaat het ook in de elektronische wereld. Om een woord te vinden in een elektronisch tekstbestand, gebruiken we een zoekopdracht: in een tekstprocessor tikken we het te vinden woord in een zoekvak. Of we selecteren eerst, bijvoorbeeld in Word, in de menuwerkbalk 'Bewerken' de functie 'Zoeken'. En als we informatie willen vinden op het internet, geven we onze zoektermen op in het zoekvenster van een zoekmachine zoals Google.

Zoekvak vs. *find box* & *search box*

Het vreemde is dat we in een Engelstalige tekstprocessor niet een **zoekopdracht** doorvoeren om hetzelfde te bereiken, maar een **find command**. Vandaar natuurlijk de 'universele' op het Engels gebaseerde sneltoets Ctrl-F (of ⌘-F) om iets te 'zoeken'. Minder vreemd is dan weer dat je in het Engels wel degelijk 'zoekt' op het internet. Daar gebruik je wel *search*, en *search engine*, *search window*, *search box*.

ctrl + **F** = Find :: Zoeken

In het Nederlands hebben we enkel de mogelijkheid om een *zoekopdracht* uit te voeren of een *zoekvenster* in te vullen. Al gehoord van een *vindvak*? Nergens wordt over *vinden* gerept in de Nederlandstalige wereld van software en browsers; we kunnen alleen maar 'zoeken'. Is het Engels dan niet hoopvoller wanneer je in je tekstverwerker een *find* opdracht kan uitvoeren in plaats van een *zoekopdracht*? Of kijkt het Nederlands juist optimistischer naar *zoeken*, omdat het toch impliceert dat we iets willen *vinden*?

Nog meer *find/zoeken* correlaties

Nu zijn er nog meer parallellen tussen het Engelse *find* en het Nederlandse *zoeken* - dus '*find/zoeken*-correlaties' - buiten de computerwereld. Hieronder volgen enkele voorbeelden. (Vertaalvoorbeelden gemarkeerd als <OPUS> komen uit een parallel corpus, d.i. een corpus met dezelfde tekstinhoud in verschillende talen, van ondertitels - cf. opus.lingfil.uu.se.):

Let's find out ::

Laten we het uitzoeken <OPUS>

I'll help you find it ::

Ik help je wel met zoeken <OPUS>

Water finds its way to lower regions. ::

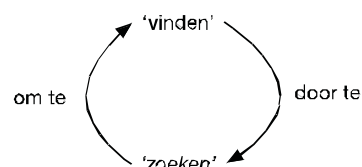
Water zoekt zijn weg naar lager gelegen gebieden.

find a word in a dictionary ::

een woord opzoeken in een woordenboek

Heel vreemd, aangezien 'zoeken' toch helemaal niet hetzelfde is als 'vinden'! Dit wordt net in de verf gezet door de zegswijze *wie zoekt, die vindt*. Waarmee hebben de *find/zoeken*-correlaties dan te maken?

Eigenlijk kunnen beide gezien worden als twee zijden van dezelfde medaille:

Je zoekt om te vinden en je vindt door te zoeken (ja, *wie zoekt, die vindt!*). Nu kunnen we de relatie tussen *find* en *zoeken* in die gevallen waar ze lijken overeen te stemmen, namelijk de gevallen waar we parallellen *find-zoeken* hebben tussen de twee talen, verder uitklaren.

Je zoekt om te vinden

Werkwoorden kunnen een betekenisdimensie opsorpen of impliciet laten die net wel duidelijker naar voren komt in een equivalent werkwoord in een andere taal. Dit kan het geval zijn voor betekenisaspecten die te maken hebben met modaliteit (of de graad waarin een gebeurtenis mogelijk, wenselijk of waarschijnlijk is: het *mag, kan, moet, zou kunnen*, enz. gebeuren). Goossens (1983) en Boogaart (2009) vonden dat verschillende werkwoorden, zoals *see, hear, understand, remember*, in het Engels vaak voorkomen met een modale bepaling (meestal *can*), terwijl equivalenten in het Nederlands dergelijke bepaling niet hebben:

I hope you can understand. ::

Ik hoop dat je het begrijpt. <OPUS>

Can you see what I'm thinking? ::

Zie je wat ik denk? <OPUS>

Diepeveen et al. (2006) noteren een dergelijk verschil voor Noord- (NN) vs. Belgisch-Nederlands (BN) voor *vinden, zich herinneren* en *verstaan* in bepaalde contexten:

Ik kan me niets herinneren (NN) ::

Ik herinner me niets (BN)

In het geval van *zoeken/find* is de modulatie een 'intentionele' betekenis: zoeken is 'streven om, de intentie hebben om, hopen om te vinden'. De gevallen waar een vorm van *zoeken* verwoord wordt door *find* in het Engels, verwijzen naar een gelijkaardige gebeurtenis ('iemand zoekt iets om het te vinden'), enkel wordt in het Nederlandse *zoeken* de INTENTIE, het 'de intentie hebben om' of 'het proberen om' 'te vinden' impliciet gelaten, net zoals bijvoorbeeld *zien* wellicht vaak betekent 'kunnen zien' en dit in het Nederlands niet maar in het Engels wel expliciet wordt uitgedrukt met *can see* in plaats van enkel *see*.

modulatie expliciet modulatie impliciet

+ modaliteit: *can see* *see* = '(kunnen) zien'

+ intentie: *find* *zoeken* = 'zoeken (om iets te vinden)'

Je vindt door te zoeken

In *zoeken* (om te vinden) komt de manier van *vinden* expliciet naar voren. Anders gezegd is in *find* de manier waarop het vinden tot stand komt, namelijk door te zoeken, opgeslorpt en dus impliciet

aanwezig. Dat er een complementariteit bestaat tussen werkwoorden die een 'manier' van gebeuren benoemen en werkwoorden die eerder op het 'resultaat' focussen, is bekend in de literatuur (zie onder meer Rappaport Hovav en Levin, 2010). Dit verschil wordt meestal toegepast om werkwoordklassen te definiëren binnen talen, en (nog) niet vaak om parallelle data uit verschillende talen te bekijken, zoals de *find-zoeken*-correlaties, of data uit verschillende stadia van één taal, zoals we hieronder nog zullen zien.

'manier' expliciet 'manier' niet uitgedrukt, wel het resultaat

besmeren, bestrooien ... *bedekken (bvb. door te besmeren, bestrooien ...)*

zoeken *find (door te zoeken)*

De reden waarom *zoekopdrachten* in het Nederlands kunnen overeenkomen met *find*-functies in het Engels heeft dus waarschijnlijk te maken met de complementariteit tussen het beklemtonen van een manier waarop iets gebeurt (Nederlands) en het resultaat ervan, of de intentie die erachter zit (Engels).

Breder perspectief

Wat dan met die andere equivalent van *zoeken*, het Engelse *search*? Om *search* binnen het geheel te plaatsen, moeten we het perspectief verbreden en de cirkel hierboven opentrekken. Naast de MANIER en de INTENTIE om een IETS te vinden (een VONDST), is er ook nog de PLAATS van het gebeuren. Het is die betekenis van een 'plaats' die een grotere rol speelt in *search*. Op internet is een zoekopdracht niet *find*, maar *search*, omdat daar de focus niet (noodzakelijk) ligt op het terugvinden van een specifiek woord (zoals in je tekstverwerker), maar eerder op het zoeken op een plaats, het web. Het lijkt erop dat het Engels twee manieren heeft waarop een elektronische zoekopdracht geconcipieerd wordt: ofwel vanuit het perspectief van het einddoel – datgene wat te vinden is (het woord/de uitdrukking), als dit bekend is - ofwel vanuit de gebeurtenis, het zoeken op een bepaalde plaats. Voor het eerste gebruikt het Engels *find* (in een document: *find a word*), voor het tweede *search* (op het web: *search the internet*). Bevestiging hiervoor vinden we in de context van software zelf. Bijvoorbeeld in Word: hoewel het commando om een zoekopdracht te activeren 'ctrl-F'/cmd-F' is (of 'Find' via de menubalk 'Edit'), staat in het zoekvak dat daarmee opgeroepen wordt, en dat in de handleiding *find box*

wordt genoemd, ‘Search in Document’. Een duidelijker voorbeeld is Adobe Acrobat: met ‘Find’ zoek je een woord of uitdrukking in het actieve document; met ‘Search’ krijg je meer mogelijkheden voor de plaats van het zoeken: je kan bijvoorbeeld meerdere pdf-bestanden doorzoeken. Merk op dat dit laatste, *door-zoeken*, met de toevoeging van een partikel, een methode is die het Nederlands dan alweer gebruikt om het locatieve meer in de verf te zetten: zo wordt het ook mogelijk locaties (bestanden, het web) te *door-zoeken*.

Historisch perspectief

Om de verschillende vormen van ‘zoeken’ en ‘vinden’ in beide talen nog beter in kaart te brengen, is het ook verhelderend om een historisch perspectief in te nemen. Oorspronkelijk had het Engels ook *seek*, een Germaans werkwoord verwant aan *zoeken*. Er was ook *throughseek*, parallel met het Nederlandse *doorzoeken*. In het Middelenegels werd *seek* voor de combinatie met CONCRETE VONDSTEN in een LOCATIE verdrongen door *search*, dat uit het Franse *chercher* was ontleend. *Seek* bleef wel behouden voor meer abstracte vondsten, tot op vandaag, zoals in *seek advice, help, permission* en dergelijke.

Het Engelse *seek* en het Nederlandse *zoeken* in combinatie met abstracte vondsten kenden waarschijnlijk een heel gelijkaardige ontwikkeling. Beide kunnen gecombineerd worden met een gebeurtenis in plaats van een abstract object, en zetten dan de INTENTIONELE betekenis ‘streven naar, hopen om/te’ in de verf:

What do you seek to achieve by this?

Wat zoek je daarmee te bereiken?

Naast *search* was er nog een ander werkwoord dat ook naast *seek* werd gebruikt en het verder verdrong, namelijk *look for*. Ook hier zien we dat de MANIER van zoeken naar voren wordt geschoven: *look for* is ‘zoeken door te kijken’. Merk op dat we in het Nederlands iets gelijkaardigs hebben met *kijken voor*: hoewel we dit op het eerste gezicht niet in verband zouden brengen met ‘zoeken’, is *kijken voor iets(iemand)* wel degelijk ook een soort van ‘zoeken’:

We must look for another date that will work for all.

We moeten kijken voor een andere datum die past voor iedereen.

Ten slotte kent *look* ook de combinatie met een gebeurtenis (in plaats van een vondst), waar dan de intentionele betekenis, zoals bij *seek* + *to*-infinitief, naar voren wordt geschoven. In het Nederlands hebben we niet *kijken + te* (zoals bij *zoeken + te*), maar wel *kijken + om + te*, dat ‘uitzoeken’ of ‘proberen’ uitdrukt, en wellicht ook evolueert naar een werkwoord van intentie.

They are looking to expand the programme.

Ze zijn nu aan het kijken om het programma uit te breiden.

Vinden, zoeken, of ‘gewoon’ kijken?

Door te *kijken* naar parallellen tussen talen, waarbij we hier ver- trokken zijn van de ‘vreemde’ Nederlands/Engelse equivalentie *zoeken/find*, en de oudere vormen op te *zoeken, vinden* we interessante fundamenteel verwante vormen en betekenissen, die we anders niet in verband zouden brengen met het betekenisveld van ‘zoeken’ en ‘vinden’, namelijk het gebruik van *kijken* om een soort van ‘zoeken’ te verwoorden en om een intentie of een ‘proberen om’ uit te drukken. Wie zoekt, die vindt!

Referenties

Boogaart, Ronny (2009), Semantics and pragmatics in construction grammar: The case of modal verbs. In: Alexander Bergs en Gabriele Diewald (red.), *Contexts and constructions*. (Constructi- onal Approaches to Language, 9). Amsterdam: Benjamins, blz. 213-241.

Diepeveen, Janneke, Ronny Boogaart, Jenneke Brantjes, Pieter Byloo, Theo Janssen en Jan Nuyts (2006), *Modale uitdrukkingen in Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands: Corpusonderzoek en enquête*. Münster: Nodus.

Goossens, Louis (1983), *Can* and *kunnen*: Dutch and English Potential Compared. In: Frans Daems en Louis Goossens (red.), *Een spyghel voor G. Jo Steenbergen*. Leuven: Acco, blz. 147-158.

Rappaport Hovav, Malka en Beth Levin (2010), Reflections on manner/result complementarity. In: E. Doron, M. Rappaport Hovav en I. Sichel (red.), *Syntax, Lexical Semantics and Event Structure*. Oxford: OUP, blz. 21–38.

Miriam Taverniers is docent Engelse taalkunde aan de Universiteit Gent.

E-mail: miriam.taverniers@ugent.be

De voltooide infinitief: over tijden en oordelen

ALBERT OOSTERHOF

In het vijfde nummer van jaargang 2014 van Over taal stond een bespreking van twee huldealbums. Naast het liber amicorum voor Joop van der Horst en William Van Belle werd ook kort stilgestaan bij het Black Book ter ere van Frans Zwarts. In die bespreking had ik niet de ruimte uitgebreider stil te staan bij de inhoud van artikelen. Ter compensatie bespreek ik hier een van de artikelen uitgebreider, namelijk The tense of infinitives in Dutch van Jan-Wouter Zwart, een Groningse hoogleraar in de taalwetenschap. Ik laat zien dat enkele beweringen van Zwart aanleiding geven tot discussie.

Zijn infinitieven tempusloos?

Een gangbare opvatting over infinitieven is dat ze tempusloos zijn. Dat wil zeggen dat een infinitief geen tegenwoordige of verleden tijd uitdrukt. In de zinnen (1) en (2) zegt de aanwezigheid van een infinitief bijvoorbeeld niets over de grammaticale tijd van de zin. Die tijdskenmerken worden uitgedrukt door het hulpwerkwoord:

- (1) Hij gaat werken in een kantoor aan de Rotterdamse Boompjes. (uit een biografie van F. Bordewijk; zie <http://www.letterkundigmuseum.nl/>)
- (2) Hij ging werken in een kantoor.

Dat punt kan ook gemaakt worden aan de hand van zin (3).

- (3) Fulltime werken is prima, parttime werken ook. (internet)

We kunnen een dergelijk gebruik van de infinitief omschrijven als 'naamwoordstijl'. Duidelijk is dat het in een geval als (3) niet gaat over *werken* dat zich afspeelt in het verleden of juist in het heden. De zin

doet een generieke uitspraak over een bepaalde vorm van werken. Als we in (3) de persoonsvorm *is* vervangen door *was* dan veranderen de tijdskenmerken. De zin bevat dan een uitspraak over de verleden tijd, maar die verschuiving van de ene naar de andere tijd wordt niet veroorzaakt door de infinitief, maar juist door het vervoegde werkwoord.

We zouden dus kunnen denken dat er een hechte relatie is tussen finietheid en de uitdrukking van tempus. Dat zou een heldere generalisatie opleveren, maar Zwarts doelstelling is om te laten zien dat dit beeld genuanceerd moet worden. In concreto wordt volgens Zwart de infinitief in een zin als (4) gebruikt om de onvoltooid verleden tijd uit te drukken:

- (4) Jan beweert rijk geweest te zijn.

In wat volgt zetten we zijn redenering verder uiteen en geven we daar commentaar bij.

Infinitieven in de verleden tijd

Om te testen of een vorm de verleden tijd uitdrukt, kunnen we proberen die vorm te combineren met een bijwoordelijke bepaling die het referentiepunt verschuift naar de verleden tijd. In een zinnetje als *Jan is rijk* kunnen we de persoonsvorm vervangen door *was* en dan staat de zin in de verleden tijd. Als we aan de zin *voor de oorlog* toevoegen, dan ontstaat er gelijktijdigheid met een referentiepunt in het verleden:

- (5) Jan was (niet: is) rijk voor de oorlog.

In die context zijn we uiteraard verplicht de verledentijdsvorm te gebruiken. Zwart (in paragraaf 5 van zijn artikel) vestigt onze aandacht op het volgende zinspaar. In deze voorbeelden wordt een beknopte bijzin gemarkeerd door de rechte haken:

- (6) Jan beweert [rijk te zijn].
- (7) Jan beweert [rijk geweest te zijn voor de oorlog].

Als we zin (6) geïsoleerd bekijken, dan is het niet helemaal duidelijk welke relatie er is tussen de infinitief en de situering in de tijd. Het *rijk zijn* gaat over de huidige situatie, maar allicht is Jan al langere tijd een vermogend man. Op dit punt is de zin vergelijkbaar met een zinnetje als *Jan is rijk*. Wat gebeurt er nu als we de bepaling *voor de oorlog* toevoegen? Zodra we dat doen, zijn we verplicht de infinitief te vervangen door een voltooid infinitief: *rijk geweest te zijn*. De variant zonder voltooid deelwoord levert hier niet het gewenste resultaat op:

(8) Jan beweert [rijk te zijn voor de oorlog]. (= niet acceptabel)

Zwart concludeert hieruit dat de verleden tijd, die in finiete zinnen tot stand komt door het preteritum, in beknopte bijzinnen zoals (6) en (7) wordt uitgedrukt door de voltooid infinitief. Hieruit moet blijken dat de infinitief afhankelijk van de context wel degelijk tempuskenmerken kan uitdrukken.

Of voltooidheid in de verleden tijd?

Een discutabel element in deze redenering is dat (6) en (7) vooral van elkaar verschillen op vlak van voltooidheid. Het is de toevoeging van een voltooid deelwoord die de verschuiving naar de verleden tijd bewerkstelligt. Waarom zouden we dan aannemen dat de infinitief hier tempus uitdrukt, als we ook kunnen zeggen dat het onderscheid tussen tegenwoordige en verleden tijd uitgedrukt wordt door de aan- of afwezigheid van een voltooid deelwoord? Dat is temeer aannemelijk daar de voltooid tijd ook in het algemeen ingezet kan worden als alternatief voor de onvoltooid verleden tijd. In (9) en (10) wordt het onderscheid tussen tegenwoordige en verleden tijd gemaakt door de grammaticale tijd van de persoonsvorm, maar een tijdsbepaling zoals *gisteren* kan ook gecombineerd worden met de voltooid tijd in (11).

(9) Jan voetbalt vanmiddag in het park.

(10) Jan voetbalde gisteren in het park.

(11) Jan heeft gisteren in het park gevoetbald.

Als de voltooid tijd een alternatief is voor de verleden tijd in (10), dan klinkt het logisch dat ook in (7) de verleden tijd het gevolg is van de aanwezigheid van het voltooid deelwoord. Allicht moeten we dan concluderen dat infinitieven nog steeds tempusloos zijn en dat juist het kenmerk voltooidheid een rol speelt in de uitdrukking van tempus.

De voltooid infinitief als een onvoltooid verleden tijd?

Zwart laat echter aan de hand van vijf testen zien dat de voltooid infinitief in (7) gedrag vertoont dat juist vergelijkbaar is met de onvoltooid verleden tijd.

De eerste test (zie paragraaf 4 van Zwarts artikel) heeft ermee te maken dat de voltooid tegenwoordige tijd niet gebruikt kan worden om gelijktijdigheid met een referentiepunt in het verleden uit te drukken. Zwart geeft de volgende voorbeeldzin:

(12) Jan beweert [dat hij sliep / maar niet: geslapen heeft toen de telefoon ging].

De bepaling *toen de telefoon ging* verplaatst hier de handeling naar het verleden. Overigens is de bewering dat de voltooid tegenwoordige tijd niet gebruikt kan worden om gelijktijdigheid met een referentiepunt in het verleden uit te drukken niet altijd correct. In een zin als (11) vindt het voetballen op dezelfde manier gelijktijdig plaats met het referentiepunt in het verleden als in (10). In de context van zin (12) kunnen we Zwarts observatie echter volgen. Dat hier de voltooid tijd niet kan dienen als alternatief voor de onvoltooid verleden tijd wordt mogelijk veroorzaakt door de eigenschappen van de bepaling *toen de telefoon ging*: terwijl *gisteren* een tijdsspanne aanduidt, verwijst *toen de telefoon ging* eerder naar een punt in de tijd. Dit contrast kan echter in het bestek van dit artikel niet verder geanalyseerd worden.

Volgens Zwart gedraagt de voltooid infinitief zich met betrekking tot deze eigenschap vergelijkbaar met de onvoltooid verleden tijd. Inderdaad blijkt de voltooid infinitief wel gelijktijdigheid met een referentiepunt in het verleden uit te kunnen drukken in een zin als (13):

(13) Jan beweert [geslapen te hebben toen de telefoon ging].

Een tweede test gaat over het feit dat de voltooid tijd niet gebruikt kan worden om te verwijzen naar een gebeurtenis (uit het verleden) die aan de gang is:

(14) Jan zei [dat hij het boek las]. (interpretatie: het boek is niet noodzakelijk uit)

(15) Jan zei [dat hij het boek gelezen heeft]. (interpretatie: het boek is uit)

Terwijl zin (15) impliceert dat het boek uit is, kan de onvoltooid verleden tijd in (14) gebruikt worden in situaties waarbij Jan nog bezig is in het boek. Zwart bekijkt vervolgens de interpretatie van de voltooid infinitief in een beknopte bijzin:

(16) Jan beweert [het boek gelezen te hebben]. (interpretatie?)

Volgens Zwart kiest (16) de kant van de onvoltooid verleden tijd in (14) en kan het lezen in beide zinnen gezien worden als een gebeurtenis die aan de gang is. Hier is Zwart echter te optimistisch. Zin (16) lijkt eerder vergelijkbaar met (15); in beide gevallen suggereert de voltooid tijd dat het lezen voltooid is. Ik nodig de lezers van *Over taal* uit zich hier ook zelf een oordeel over te vormen.

Een derde test gaat over zinnen als (17) en (18), waarbij we bekijken hoe de twee gebeurtenissen zich tot elkaar verhouden in de tijd:

(17) Jan speelde viool toen de bom ontplofte.

(18) Jan heeft viool gespeeld toen de bom ontplofte.

Volgens Zwart (paragraaf 4) maakt in (17) de tijdsbepaling *toen de bom ontplofte* deel uit van een ruimer interval waarnaar verwezen wordt in de hoofdzin, namelijk het tijdsinterval waarin Jan viool speelde. De voltooid tijd in (18) levert een twijfelachtige zin op. De voltooid infinitief zoals in (19) kan daarentegen inderdaad de lezing krijgen waarbij de tijdsbepaling *toen de bom ontplofte* deel uitmaakt van het tijdsinterval waarin Jan viool speelde.

(19) Jan beweert [viool gespeeld te hebben toen de bom ontplofte].

Het levenstijdeffect

Test 4 gaat over het zogenoemde ‘levenstijdeffect’. Dat houdt in dat zin (20) zou impliceren dat de eigenschap geldt voor de hele periode waarin Einstein in leven was. Daarentegen zou in (21) Einstein slechts een deel van zijn leven geniaal geweest zijn.

(20) Einstein was een genie.

(21) Einstein is een genie geweest.

Zwart oordeelt dat de voltooid infinitief vergelijkbaar is met de verleden tijd in (20) en dat het levenstijdeffect ook van toepassing is in (22):

(22) Einstein wordt geacht [een genie geweest te zijn].

Deze test is echter niet overtuigend. Ook zinnen als (21) met de voltooid tijd zonder infinitief kunnen een interpretatie krijgen waarbij de genialiteit van toepassing is op Einsteins hele leven (of liever gezegd op zijn hele carrière). We bekijken een reëel voorbeeld met een voltooid tegenwoordige tijd afkomstig van het internet:

(23) Natuurkundige Cees Andriessie licht toe waarom Christiaan Huygens een belangrijke natuurkundige is geweest. (internet)

Waarschijnlijk zal Andriessie toelichten dat Huygens op basis van zijn carrière belangrijk geweest is en niet slechts op basis van een beperkt deel van zijn leven. Het levenstijdeffect lijkt in (23) met een gewone voltooid tijd op dezelfde manier van toepassing als in (20) en (22).

In de vijfde test bekijkt Zwart zinnen waarin een bijzin een tijdsbepaling bevat en waarin een gebeurtenis beschreven wordt die in

de tijd voorafgaat aan het bijbehorende referentiepunt:

(24) Jan zei [dat hij Chomsky daarvoor al kende / maar niet-gekend heeft].

De onvoltooid verleden tijd drukt uit dat Jan Chomsky al eerder kende, maar diezelfde lezing kan niet uitgedrukt worden door de voltooid tegenwoordige tijd. Opnieuw kan de voltooid infinitief in een beknopte bijzin wel gebruikt worden in deze context en deze vorm lijkt de semantiek te hebben van de onvoltooid verleden tijd:

(25) Jan beweerde [Chomsky daarvoor al gekend te hebben].

Afrondend

De balans opmakend, stel ik vast dat het voorstel dat infinitieven in de context van beknopte bijzinnen tempuskenmerken uitdrukken interessant is, maar dat we het niet zonder meer kunnen aanvaarden. Er zijn twee argumenten tegen in te brengen:

- (1) Van de vijf testen om aan te tonen dat voltooid infinitieven vergelijkbaar gedrag vertonen als de onvoltooid verleden tijd leiden twee testen tot een discutabel resultaat.
- (2) Als we op basis van de overblijvende drie testen aannemen dat voltooid infinitieven de verleden tijd uitdrukken, rest de vraag of die kenmerken uitgedrukt worden door de infinitief of door de aan- of afwezigheid van een voltooid deelwoord.

Voor de lezer bood deze discussie hopelijk een illustratie van de manier waarop taalkundige stellingen beargumenteerd worden en van de rol die de eigen oordelen over de grammaticaliteit van voorbeeldzinnen kunnen spelen.

Referentie

Zwart, Jan-Wouter. 2014. *The tense of infinitives in Dutch*. In: J. Hoeksema en D. Gilbers. *Black Book. A Festschrift in honor of Frans Zwarts*. Groningen: University of Groningen.

Albert Oosterhof is docent Nederlands aan de KU Leuven - campus Antwerpen.

e-mail: albert.oosterhof@kuleuven.be

Dirk-De-Wachterigheid

BERT CAPPELLE

Een fijn hekeldicht van Paul Claes in *Knack* van 3 juni 2015 vangt zo aan: 'De allernieuwste psychiater / praat als een postmoderne pater / en paart het kapsel van Nick Cave / aan hersenkronkels van een tjeef. Claes hoeft de psychiater niet bij naam te noemen. De lezer weet meteen over wie het gaat. 'De borderline profeet-professor / ontpopt zich tot een woordprocessor', spot hij verder. Over de maakbare taal van Dirk De Wachter.

Zelf schrijft de populaire zielenknijper zijn succes toe aan zijn haar, maar in elk geval heeft Dirk De Wachter heel Vlaanderen weten te veroveren met zijn bespiegelingen over de westerse maatschappij, waarin iedereen ziek lijkt (*Borderline times*, Lannoo, 2012), en recenter met zijn pleidooi om wat minder het grote geluk na te jagen, vooral dan op amoreus vlak (*Liefde. Een onmogelijk verlangen?*, Lannoo, 2014). Hij heeft er een handje van om nieuwe woorden in het leven te roepen. In een van zijn lezingen die je via YouTube kunt volgen, geeft de psychiater des vaderlands (zoals *De Standaard* De Wachter betitelt) het zelf toe: 'ik gebruik allemaal van die woorden die moeilijk in de *Van Dale* te vinden zijn'. Dat is ook Paul Claes natuurlijk niet ontgaan, die schamper opmerkt dat onder meer die speciale woorden van eigen makelij wel wat vreemd klinken uit de mond van een psychotherapeut die juist oproept om allemaal wat vaker gewoon te doen:

*Hijzelf blijft met Heidegger schermen
En is verzot op rare termen
als 'breinig' en 'patiëntigheid',
maar predikt de 'gewonigheid'.*

Iemand die een studie naar productieve woordvormingspatronen in het Nederlands zou willen verrichten, die zou in de verzamelde geschreven en gesproken uitingen van De Wachter meer dan voldoende illustratiemateriaal vinden voor wat men met de taal (in principe) allemaal kan doen. De neologismen die de bekende 'verdrietsdokter' in zijn stichtende boodschappen graag op ons loslaat, zijn niet per se fout te noemen, want ze volgen de regels van de Nederlandse morfologie. Wel laten ze goed zien dat het aantal mogelijke woorden van het Nederlands vele malen groter is dan

het aantal werkelijk bestaande woorden, en dat zijn er op zich al veel.

Trouw

In het Engels worden die gelegenhedenwoorden *nonce words* genoemd: woorden die je creëert omdat de omstandigheden je ertoe nopen. Als De Wachter het dus heeft over *patiëntig* en *ontpatiëntigen*, dan is hij er zich terdege van bewust dat dit niet-bestaande woorden zijn; alleen zijn er geen voor de hand liggende alternatieven: 'Kijk euh, ik ik ... daar zijn geen andere termen voor, natuurlijk', stamelt hij bij wijze van al dan niet oprechte verontschuldiging. Waarop hij meteen bij zichzelf nog een paar meer gewichtig klinkende en daardoor minder geslaagde neologische opties overweegt: '*depatienteren* [met daarin *patient* op zijn Frans uitgesproken] misschien of euh, ja, *ontpathologiseren*, ik [binnensmonds gemummel]'. De psychiater houdt hoorbaar van de taal. Maar zoals de liefde die hij analyseert, kan die taal hem niet altijd meteen alles bieden wat hij ervan verlangt, zomaar kant-en-klaar.

Waar je De Wachter niet van kunt beschuldigen, is dat hij dan maar op een ander gaat en zijn woordhonger bevredigt met een trendy woord uit het Engels of iets dergelijks. Hij weerstaat de verleiding die uitgaat van hippe leenwoorden en eigennamen uit den vreemde door ze in Nederlandse voor- en achtervoegsels te hullen en zodoende hun exotische aard te neutraliseren:

de Facebookerige vind-ik-leukigheid; een aura van hollywoodiaanse paradijselijkheid; leukigheid is onelinerig; alles vertwittert, alles ver-sms't; een ver-wellnessing van waarden; alles eraan is façade, geliposculpte, gebotoxte en onnozele buitenkant

Dit laatste voorbeeld toont bovendien nog een ander aspect van De Wachters gehechtheid aan zijn moedertaal: het naakte leenwoord *façade* combineert hij met het inheemse synoniem *buitenkant*. De Wachter blijft het Nederlands dus trouw – maar hij is wel een veeleisende partij in de relatie: zijn dierbare Nederlands moet zich voor hem in allerlei grillige bochten wringen.

Method in his madness

Heel wat van de woorden die de graag geïnterviewde geestesdokter zo vlot uit zijn mouw schudt, zouden op een scrabbletoernooi worden afgekeurd. Toch bestaan de creaties in De Wachters gekewoordenkraam uit erkende stammen en affixen, respecteren ze morfologische regels en hebben ze een welbepaald communicatief doel. Om het met de bard te zeggen: *Though this be madness, yet there is method in't*. Heel vaak wil De Wachter de vinger leggen op een algemeen maatschappelijk fenomeen door het te benoemen aan de hand van een eigenschap, los van enige concrete dragers ervan. Zo spreekt onze favoriete maatschappijpessimist niet zomaar over *vluchtige contacten* of *oppervlakkige gesprekken*, maar over *vluchtigheid* en *oppervlakkigheid* als algemene toestanden die de tijdsgeest kenmerken. Nu passeren De Wachters *vluchtigheid* en *oppervlakkigheid* weliswaar moeiteloos door mijn spellingscontrole, net als trouwens zijn *ervaringsdeskundigheid*, *kruimeligheid*, *lawaai-erigheid*, *verdrietigheid* en zelfs *stilligheid* en *moerassige lossigheid*, maar de woordensmid-psychiater maakt veelvuldig gebruik van de toevoeging *-ig* *+-heid* voor echte nieuwvormingen. Ziehier nog enkele van die Dirk-De-Wachterigheden:

grote allenigheid, ambetantigheden, amuzementigheid, die illusie van gelukkigheid, wollige halfzachtigheid, mijn zelfgenoegzame ikkigheid, woordigheid, onze zelfigheid

Naast *-ig* *+-heid*, dat een statische situatie benoemt, gebruikt De Wachter ook wel *-iseer* *+-ing* ter aanduiding van een (negatieve) maatschappelijke verandering: *de psychiatrisering van de samenleving*, *de Bongobonisering van de samenleving*.

Het veranderen

De Wachters schrijfstijl wordt getypeerd door nog twee andere manieren om zelfstandige naamwoorden te maken. De eerste manier om te nominaliseren, zoals dat heet, bestaat er simpelweg in het lidwoord *het* voor een verbogen bijvoeglijk naamwoord of onvoltooid deelwoord te plaatsen:

het cognitieve, het collectieve, het extravagante, het frustrerende, het hyperindividuele, het kleine, het lastige, het middelmatige, het mooie, het niet-perfecte, het rationale, het seksuele, het seriële, het steeds wisselende, het wauwige

Het betreft hier strikt genomen geen nieuwvormingen. *Wauwig* is op zich wel een neologisme, maar dit adjectief duwt De Wachter meteen in de rol van een substantief door van *het wauwige* te spreken, wat meer een syntactisch dan morfologisch proces is. De tweede manier om een substantief te maken, is vertrekken van een werkwoord, waar dan *het* (of *dat*, *mijn*, *ons*, etc.) voor wordt

geplaatst. Zo abstraheert De Wachter een concrete actie tot een algemeen fenomeen:

dat altijd vrolijk bezig zijn, het creëren en onderhouden van een virtuele realiteit, het hoppen van hier naar daar, het loslaten van de dingen, het luisteren, het ont-ikken van ons eigen zijn, het samen dingen doen, het spreken, het twijfelen, het zo naar geluk zoeken, ons verhaal zijn

Die abstractie gaat bij De Wachter nog verder wanneer hij het complement weglaat van het werkwoord of van het voorzetsel dat bij het werkwoord hoort:

het kunnen streven naar, het niet-weten, het realiseren, het verbinden, het verinnerlijken, het verwachten, ons zijn

Nominalisering is een geval van zogenaamde hercategorisering: het veranderen (ja ja, ik doe het nu zelf) van categorie. Een tussenwerpsel wordt in de handen van De Wachter een adjectief (*Het moet altijd wauw zijn*), een adjectief wordt een substantief (*Er is alleen maar leuk*), enzovoort. Soms lijkt De Wachter werkwoorden te schuwen, wellicht wegens te dynamisch, te weinig toestand. Dan maakt hij er maar bijvoeglijke naamwoorden van en zegt hij dus niet dat kunst hem troost en zijn leven vervult maar wel: *de kunst is voor mijn leven heel erg troostend, heel erg vervullend*; niet dat films soms slecht aflopen maar wel: *er zijn films die zeer donker en dramatisch en slecht aflopend zijn*.

Hercategorisering hoeft niet altijd een verandering van woordsoort in te houden. De Wachter vraagt van de taal soms niets meer dan dat ze een overgankelijk werkwoord voor hem onovergankelijk maakt (*Ze stuurde nergens, maar suggereerde, vroeg zich af, stelde voor*) of een ontelbaar zelfstandig naamwoord telbaar (*bevlogenheden, helderheden, lastigheidjes*). De Wachter weet wel beter dan dat hij de taal, misschien wel zijn grootste liefde, *voortdurend* tot het uiterste zou willen drijven. 'Want alleen dan, als we niks forceren, kan de liefde in volle glorie verschijnen'.

Noot

Met dank aan mijn vader, die me attendeerde op de vele vreemde nominalisering bij De Wachter.

Bert Cappelle is docent en onderzoeker Engelse taalkunde aan de universiteit van Rijsel.

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

Broodje taal

Broodje taal met een glaasje appelsiensap erbij

FLEUR DEBOUTTE

Het nieuwe schooljaar begint voor iedereen op een ander moment. Mensen die het achttiende kaarsje op hun verjaardagstaart nog niet hebben mogen uitblazen, worden op 1 september aan de schoolpoort verwacht. Wie die magische mijlpaal van achttien levensjaren wel al bereikt heeft, mag wat langer wachten. Zo openen de hogescholen en universiteiten, die het overigens steevast over een academiejaar hebben, ergens in de buurt van de voorlaatste week van september. Voor verkopers van schoolmateriaal start het schooljaar dan weer voor het vorige is afgelopen. Terwijl ikzelf een dikke tien jaar geleden toch nog tot begin augustus kon genieten van een schoolvrije vakantie, wordt de huidige generatie kinderen al om de oren geslagen met ‘Terug-naar-school!!!’-reclame nog voor ze hun rapport hebben gekregen in juni. Maar er is een groep mensen voor wie het schooljaar (of het academiejaar, als u wil) nooit ophoudt: dat zijn de leerkrachten, lectoren en docenten. In tegenstelling tot wat de publieke opinie soms vermoedt, werkt de gepassioneerde docent altijd aan nieuwe voorbeelden, duidelijker cursusteksten, innovatieve werkvormen en geactualiseerd lesmateriaal. De liefde voor het vak laat zich immers niet gemakkelijk uitzetten. En zo komt het dat ik tijdens die verschroeiende hittegolf aan het einde van juni samen met mijn partner in taal, gebogen zat tussen een beproefde selectie normatieve naslagwerken van de Nederlandse standaardtaal.

De trouwe lezer van deze rubriek heeft intussen natuurlijk al begrepen dat ondergetekende de kost verdient met bereidwillige (en niet zo bereidwillige) studenten wat taalbeheersing bij te brengen. Dat taalbeheersingsvak heeft in taalkundige kringen doorgaans geen al te beste naam, en ook de studenten zijn er aanvankelijk meestal niet zo happig op. Over het vak hangt immers een donkere schaduw van decennia

juist-fout-regeltjes, ‘Hier spreekt men Nederlands’, en onfortuinlijke Vlaamse studenten die hun moedertaal in het nauwe keurslijf van de standaardtaal moesten wringen. Zo kan elke neerlandicus u ongetwijfeld horrorverhalen vertellen van al die avonden waarop hij of zij ‘zeg-niet-appelsien-maar-zeg-sinaasappel’-lijstjes van buiten zat te blokken, in plaats van te genieten van dat welverdiende biertje op café. Maar gelukkig ligt die tijd van marteltechnieken intussen ver achter ons. Ook de Nederlandse taalbeheersing heeft zich aangepast aan een nieuwe realiteit. Een realiteit waarin de Belgische standaardtaal een feit is geworden, en geen afkeurend label meer in een niet nader genoemd dik woordenboek. Een realiteit waarin studenten dus niet meer moeten leren wat er fout en wat er juist is, maar waarin ze moeten leren welk woord er in welke context past. Ze leren met andere woorden een zekere registergevoeligheid aan: die registers kunnen geografisch verschillen, maar ze kunnen ook meer of minder formeel zijn, of tot het ene of het andere tekstgenre behoren.

De chape en de chauffage

Tijdens die hittegolf waren mijn collega en ik hard aan het werk om het cursusmateriaal dat focust op regionale registerverschillen, te actualiseren. Zo bieden we onze studenten in plaats van dat beruchte juist-fout-lijstje, nu een bundel aan met oefeningen om typisch Belgische en typisch Nederlandse woorden te leren kennen en te gebruiken in de juiste context. Die bundel heb ik voor het eerst samengesteld met een andere collega (nu ik erover denk, dat was tijdens een vorige hittegolf: een bizar toeval), en die was aan een grondige herziening toe. We namen alle woorden in de lijst weer onder de loep. Uit onze opzoekingen bleek dat je in België stan-

daardtalig nu wel degelijk ter plaatse kunt blijven trappelen, terwijl er bij de Nederlanders toch eerder iets niet vlot. De Belgische voetbaltaligen zullen dan weer tevreden zijn dat ze forfait kunnen geven, in plaats van verstek te laten gaan. En de Belgische parlementairen stemmen ondertussen maar wat graag de violen, terwijl Nederlandse parlementsleden liever tot overeenstemming proberen te komen. Maar sommige typisch Belgische woorden bleken toch te dialectisch om in de Belgische standaardtaal te worden opgenomen. Zo spreken we in formele(re) contexten toch liever over *centrale verwarming* dan over *chauffage*. Anderzijds behoort een woord als *chape* in België wel tot de standaardtaal: probeer hier maar eens een aannemer te vinden die een *dek-* of *afwerkvloer* wil komen installeren.

Toch bleek het niet altijd zo eenvoudig om te beslissen welke woorden nu tot de Belgische dan wel de Nederlandse of de algemene standaardtaal behoren. Over vele begrippen en constructies zijn de verschillende naslagwerken het vaak grondig oneens. Aangezien de status van die woorden toch een kwestie blijft van autoriteiten in het vakgebied, besloten mijn collega en ik dan maar om de strengste norm te volgen. Zo zijn onze studenten zeker voor de hardste (werk)omgevingen gewapend. Maar het valt op dat het Belgische Nederlands een grotere plaats heeft gekregen, en dat vele woorden die in onze vorige bundel nog helemaal niet standaardtalig waren, intussen van status zijn veranderd. Zo is van de kleine 300 woorden in de bundel, vier procent die in de oorspronkelijke bundel nog niet-standaardtalig waren, volgens de strengste norm nu toch standaardtaal geworden in het hele taalgebied. Bovendien wordt een dikke 27 procent van de woorden uit de oorspronkelijke bundel nu als Belgische standaardtaal beschouwd. Aanvankelijk was dat maar een kleine tien procent. Die evolutie lijkt conform de maatschappelijke ontwikkelingen. Zo brak de krant *De Standaard* een lans voor het Belgische Nederlands met een nieuw *Gele Boekje*. Ook de aanstelling van Ruud Hendrickx als redacteur bij Van Dale deed de verwachtingen groeien over de status van de Belgische standaardtaal in de nieuwe editie van het woordenboek.

Een glaasje appelsiensap

Het zal generaties gefrustreerde neerlandici allicht kunnen verblijden dat de tijd van lijstjes met juiste en foute woorden intussen achter ons ligt. Zo focust Nederlandse taalbeheersing vandaag veel meer op de gepastheid van een bepaald woord in een bepaalde

context. Maar daarbij is het spanningsveld tussen Belgische standaardtaal, Nederlandse standaardtaal en algemene standaardtaal nog lang niet verdwenen. Verschillende naslagwerken en autoriteiten zijn het vaak oneens over de status van een woord, dus de schrijver moet dan zelf beslissen welk advies hij of zij zal volgen. Het is net als met beleefdheidsregels: over sommige zijn we het eens, over andere moet je wel eens gaan polsen bij een etiquettespecialist. En dan beslis je zelf of je dat advies volgt, of liever niet. De moraal van het verhaal is in elk geval dat de Belgische standaardtaal haar status van kleine zusje stilaan ontgroeid lijkt te zijn. En haar sprekers worden steeds zelfverzekerder. We kunnen dus niet anders dan reikhalzend uitkijken naar de komst van dat nieuwe, heel dikke, woordenboek. Door te nemen met een glaasje appelsiensap erbij.

Fleur Deboutte is als praktijkassistent verbonden aan de afdeling Nederlandse Taalbeheersing van de KU Leuven.

e-mail: fleur.deboutte@kuleuven-kulak.be

Tolken opleiden voor de gezondheidssector: een nieuw spoor

CÉLINE VAN DE WALLE EN ELLEN VAN PRAET

In oktober 2014 ging aan de Vakgroep Vertalen, Tolken en Communicatie van de Universiteit Gent een doctoraatsonderzoek van start dat de brug slaat tussen de opleiding van sociaal tolken die actief zijn in de gezondheidssector en de opleiding van artsen. De toenemende globalisering dwingt artsen er immers toe om tijdens een consult vaak een professionele sociale tolk in te zetten om de taalbarrière en vaak ook de cultuurkloof tussen arts en patiënt te overbruggen. Taalkundige bijstand is bovendien een recht voor elke anderstalige burger. Maar uit de praktijk blijkt dat het water tussen tolken en artsen nog diep is.

Leren om elkaar te begrijpen.

In eerder onderzoek toonde Demi Krystallidou (2012, 2013) aan dat de communicatie tussen arts en patiënt negatief kan worden beïnvloed door de intrinsieke verschillen in de communicatieve verwachtingen, percepties, visies en doelen van zowel artsen als tolken. Het onderzoek bracht aan het licht dat zowel voor de opleiding van artsen als voor die van tolken een kruisbestuiving tussen beide expertisevelden van groot belang is.

Met deze nood in het achterhoofd ging in oktober 2014 een doctoraatsonderzoek van start waarbij als doel werd gesteld om richtlijnen op te stellen voor de opleidingen van tolken die actief zijn in de gezondheidssector, en van artsen. Tolken krijgen tijdens hun opleiding vooral te horen hoe belangrijk het is om de terminologie te beheersen en adequaat te gebruiken en hoe ze hun deontologie en ethische gedragscode het beste kunnen naleven en (op)volgen. Tijdens hun opleiding worden tolken dus bitter weinig geconfronteerd met de rol die ze zelf spelen binnen de communicatie tussen arts

en patiënt. Hierdoor zijn ze zich amper bewust van de verbale en multimodale invloed die ze uitoefenen op de communicatie, noch beseffen ze het belang van contextuele factoren tijdens hun tolkopdracht. Bovendien blijkt dat tolken vaak niet vertrouwd zijn met de kenmerkende aspecten en geldende protocollen van de contexten waarbinnen ze werkzaam zijn, zoals gezondheidszorg en asiel. De lacunes binnen de tolkopleidingen werden reeds meermaals aan de kaak gesteld, onder meer door Dean en Pollard (2011), Claudia Angelelli (2006) en Demi Krystallidou (2014). Glenn Flores (2004) stelt dat ook binnen de opleiding voor artsen in spe er nog steeds ruimte is voor verbetering wanneer het op (samen)werken met tolken en anderstalige patiënten aankomt. Student-artsen wordt tijdens hun opleiding niet aangeleerd hoe ze op een efficiënte manier kunnen en zouden moeten omgaan met verschillen in taal en cultuur tijdens een consultatie met een anderstalige patiënt van vreemde origine, noch over hoe ze efficiënt met tolken kunnen samenwerken. Samengevat: er moet binnen de huidige opleidingen meer aandacht komen voor onder meer de actieve rol van de tolk als gesprekspartner, de specifieke kenmerken (zoals persoonlijkheid en intimiteit) van de medische setting, en het belang van patiëntgerichtheid tijdens een triadisch gesprek (getolkte dokter-patiëntcommunicatie).

Daarom zullen wij met dit doctoraatsonderzoek richtlijnen proberen op te stellen voor de opleidingen van student-artsen en student-tolken. Door deze richtlijnen zouden de huidige opleidingen herwerkt en verbeterd kunnen worden. Hieraan tegemoetkomend zal het onderzoek een antwoord proberen te formuleren op de volgende onderzoeksvragen:

1. Hoe ervaren student-artsen de aanwezigheid van een tolk tijdens de consultatie en wat verwachten ze van hem/haar?
2. Hoe ervaren student-tolken de consultatie en wat verwachten ze van de arts?
3. Hoe omschrijven student-artsen en hun trainers de rol van de tolk/de functie van de tolk?

4. Hoe omschrijven student-tolken en hun trainers de functie van de tolk/de functie van de arts?
5. Aan welke basiseigenschappen moet een tolk, volgens student-artsen, student-tolken en hun trainers, voldoen om tegemoet te kunnen komen aan hun verwachtingen op het gebied van patiëntgerichte communicatie?
6. In welke mate zijn student-artsen en student-tolken zich bewust van elkaars (interactieve en) communicatieve verwachtingen, percepties en doelen en hoe gaan ze ermee om?
7. In welke mate vervullen de huidige opleidingen van tolken en artsen de noden en verwachtingen die student-tolken en student-artsen formuleren?

Om een antwoord te krijgen op deze onderzoeksvragen wordt een kwalitatief, descriptief en exploratief onderzoek uitgevoerd, waarbij op basis van de verzameling en analyse van onderzoeksdata richtlijnen en tips worden opgesteld die zouden kunnen leiden tot een herwerking, uitbreiding en verbetering van de reeds bestaande opleidingen voor artsen en tolken.

Op de onderzoekstafel: verzameling van de onderzoeksdata

Om de nodige data te verzamelen wordt veldwerk verricht in een ziekenhuis in Vlaanderen. Dit veldwerk zal resulteren in twee datasets/corpora: (1) video-opnames van authentieke getolkte consultaties en (2) video-opnames van gesimuleerde getolkte consultaties met student-artsen en student-tolken, gevolgd door semigestructureerde interviews na afloop van de opnames. Via een grondige en systematische analyse van de gesimuleerde getolkte consultaties zullen wij kunnen onderzoeken in welke mate rollenspelen gelijkenissen en verschillen vertonen met authentieke getolkte consultaties, waarbij we de waarde van rollenspelen voor de opleiding kunnen bepalen. De semigestructureerde post-interviews zullen ons inzichten verschaffen in de communicatieve doelen en verwachtingen van student-artsen en student-tolken, maar ook in de mening van de deelnemers na hun deelname. De video-opnames van de gesimuleerde getolkte consultaties tussen student-artsen en student-tolken zijn het resultaat van een uniek project waarbij student-artsen en student-tolken samengebracht werden in een universitair ziekenhuis. Nadat we de toestemming verkregen van het ethisch comité van het ziekenhuis, konden we in februari 2015 van start gaan met de video-opnames van de gesimuleerde getolkte consultaties, waaraan meer dan 400 geneeskundestudenten uit de 3de bachelor en de 1ste master, 25 tolkstudenten uit de master in het Tolken van de Universiteit Gent en 20 trainers van beide groepen deelna-

men. In totaal werden 63 tijdssloten van anderhalf uur gepland, die telkens ingevuld werden met de vertolking van twee scenario's en een feedbackmoment. Deze scenario's beschrijven eenvoudige consulten, werden geschreven door de trainers van klinische communicatieve vaardigheden en werden gereviseerd door de trainers van tolken. Deze laatste voegden nog enkele deontologische moeilijkheden toe, zoals: de gesprekspartners spreken de tolk rechtstreeks aan, als deelnemer aan het gesprek; de gesprekspartners vragen de tolk om een gunst; de gesprekspartners vragen de tolk om bepaalde informatie achter te houden/door te spelen enz. Deze deontologische moeilijkheden en uitdagingen hebben alle betrekking op de ethische gedragscode waaraan tolken gebonden zijn en die hun beroep bescherming biedt. De student-tolken kregen enkele dagen voor de aanvang van de video-opnames toegang tot wat algemene informatie over het rollenspel, zoals de inhoud en de talencombinatie waarin getolkt zou worden, maar ook werd de studenten via de scenario's bruikbare terminologie aangereikt. Voor de verdere invulling van het rollenspel moesten de studenten dus improviseren. De student-artsen kregen van tevoren geen informatie over het consult. Net voor de aanvang van het rollenspel krijgen zij de nodige klinische informatie.

Voor de vertolking van de rol van de arts werd een beroep gedaan op drie student-artsen per rollenspel/consult. Elk rollenspel is opgedeeld in drie delen, gelijklopend met de verschillende fases die de dokter en de patiënt tijdens een consult doorlopen (met uitzondering van het klinische onderzoek). Deze drie fases zijn: het patiëntenspoor, de anamnese en de diagnose. Na elk afgerond deel van het consult werd de student-arts gewisseld voor een andere student-arts. De student-tolken namen de rol van de anderstalige patiënt en van de tolk voor hun rekening (deze blijft wel dezelfde gedurende het hele rollenspel). De rollenspelen werden getolkt van het Nederlands in zeven andere talen: Engels, Spaans, Italiaans, Duits, Frans, Russisch en Turks. Na afloop van het rollenspel gaven zowel de trainers als de medestudenten feedback op (enkele van) de volgende algemene aspecten, relevant voor zowel student-artsen als student-tolken: accuraatheid, volledigheid, taalgebruik, onpartijdigheid, lichaamsoriëntatie, blik en oogcontact. Tijdens de feedbacksessie krijgen de student-artsen ook meer specifieke feedback, onder meer over hun klinische communicatieve vaardigheden, over hoe goed of hoe slecht ze de voorgeschreven structuur van het consult respecteerden, op welke manier ze empathie toonden of hoe dit eventueel beter kon. De student-tolken kregen ook feedback op hun tolkprestatie, maar dit gebeurde pas achteraf, tijdens de lessen. Dankzij dit project kregen de studenten de kans om deel te nemen aan in totaal 126 extracurriculaire oefenmomenten, als aanvulling op het standaardlessenpakket.

Verloop van een consult tussen dokter en patiënt

Een medisch consult verloopt volgens een vast en vooraf bepaald patroon, dat artsen meestal getrouw proberen te volgen, zoals beschre-

ven door Silverman en Kurtz (2005). Het is dus van belang dat de tolk ook op de hoogte is van dit stramien, wat hem in staat zal stellen het consult op een goede en getrouwe manier te tolken. Het communicatieve patroon dat artsen volgen, staat volledig in het teken van patiëntgerichte communicatie. De communicatie is namelijk gericht op het opbouwen van een goede relatie tussen de arts en de patiënt, waarbij empathie, vertrouwen en betrokkenheid een grote en belangrijke rol spelen. Om een vertrouwensband te creëren, moet de arts respect en interesse tonen in wat de patiënt zelf aanbrengt en vertelt, zodat die zich begrepen en gerust kan voelen bij de arts. Op die manier kan de arts een duidelijk beeld krijgen van het perspectief van de patiënt over de klacht, maar ook inzicht krijgen in diens mening, twijfels en gevoelens. Zoals eerder werd vermeld, doorloopt een consultatie verschillende fases (patiëntenspoor, anamnese, klinisch onderzoek, diagnose en behandeling bespreken), met elk hun eigen, karakteristieke communicatieve aspecten.

Tijd voor een herverdeling van de rollen?

Binnen de opleidingen wordt vaak gebruik gemaakt van rollenspelen als lesmateriaal, aangezien die gezien worden als de beste manier om studenten op te leiden en hen kennis te laten maken met hun toekomstige werkwereld/werkveld. Zoals Ann Corsellis reeds aanhaalde in een artikel in 2005: hoewel rollenspelen trachten de werkelijkheid zo goed mogelijk te benaderen, toch ondervinden studenten nog steeds moeilijkheden en problemen wanneer de theorie daadwerkelijk in de praktijk moet worden omgezet, omdat de situaties waarmee ze tijdens de lessen geconfronteerd worden (via rollenspelen) nog steeds (te) veel verschillen van de eigenlijke werkomstandigheden.

Rollenspelen zijn weliswaar het ideale instrument om de inhoud, grammatica en woordenschat aan te leren, maar toch blijven ze veelal artificieel en gekunsteld, en staan ze veraf van de realiteit van echte consulten. De voor- en nadelen van rollenspelen werden uitvoerig beschreven door onder meer Elizabeth Stokoe (2011, 2013, 2014), Cecilia Wadensjö (2014) en Demi Krystallidou (2014).

Met dit onderzoek brengen we niet alleen artsen en tolken dicht bij elkaar, maar 'herdenken' we ook de opleiding voor sociaal tolken actief in medische settings, in het licht van de eisen en noden van de praktijk. We brengen onderzoekers en professionals samen, laten ze hun expertise delen en streven op die manier naar een opleiding die een integratie biedt van onderzoek, ervaring en praktijk.

Referenties

Angelelli, V. C. (2006), 'Designing curriculum for healthcare interpreter education: A principles approach'. In: Cynthia Roy (red.), *New approaches to interpreter education*. Washington DC: Gallaudet University Press, blz. 23-46.

Corsellis, A. (2005), 'Training interpreters to work in the public services'. In: Martha Tennent (red.), *Training for the New Millennium*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, blz. 153-173.

Dean, R. K., en Pollard Jr. R. Q. (2011), 'Context-based ethical reasoning in interpreting: A demand control schema perspective'. In: *The Interpreter and Translator Trainer*, 5-1, blz. 155-182.

Flores, G., Laws, M. B., Mayo, S. J., Zuckerman, B., Abreu, M., Medina, L. en Hardt, E. J. (2003), 'Errors in medical interpretation and their potential clinical consequences in pediatric encounters'. In: *Pediatrics*, 111-1, blz. 6-14.

Krystallidou, D. (2012), 'On mediating agents' moves and how they might affect patient-centredness in mediated medical consultations'. In: V. Montalt en M. Shuttleworth (red.), *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies*, 11, blz. 75-93.

Krystallidou, D. (2013), *The interpreter's role in medical consultations as perceived and as interactionally negotiated: a study of a Flemish hospital setting, using interview data and video recorded interactions*. Doctoraal proefschrift. Ghent University. Faculty of Arts and Philosophy, Ghent, Belgium.

Krystallidou, D. (2014), 'Gaze and body orientation as an apparatus for patient inclusion into/exclusion from a patient-centred framework of communication'. In: D. Kelly, E. Davitti, en S. Pasquandrea (red.), *The Interpreter and Translator Trainer*, 8-3, blz. 399-417.

Silverman, J., Kurtz, S. M. en Draper, J. (2005), *Skills for communicating with patients*. Oxford: Radcliff Medical Press.

Stokoe, E. (2014), 'The Conversation Analytic Role-play Method (CARM): A method for training communication skills as an alternative to simulated role-play'. In: *Research on Language and Social Interaction*, 47-3, blz. 255-265.

Wadensjö, C. (2014), 'Perspectives on role-play: analysis, training and assessments'. In: *The Interpreter and Translator Trainer*, 8-3, blz. 437-451.

Céline Van De Walle is voltijds assistente aan de vakgroep Vertalen, Tolken en Communicatie van Universiteit Gent. In oktober 2014 startte ze haar doctoraatsonderzoek, waarbij ze zich toelegt op de opleiding voor sociaal tolken, actief in de medische sector, door een kwalitatieve analyse van video-opnames van authentieke en gesimuleerde getolkte consultaties.

Ellen Van Praet is docente Meertalige Communicatie aan de vakgroep Vertalen, Tolken en Communicatie van Universiteit Gent. Haar onderzoeksinteresse omvat organisatorisch/institutioneel discours, zakelijke communicatie, (nieuwe) media, taalkundige etnografie en meertaligheid.

e-mail: celine.vandewalle@ugent.be en ellen.vanpraet@ugent.be

'Handhavers van de norm' of 'taalamateurs': spreken leerkrachten beter Nederlands dan andere hoogopgeleiden?

STEVEN DELARUE EN ANNE-SOPHIE GHYSELEN

'Elke leraar is een taalleraar', stelde voormalig Vlaams minister van Onderwijs Frank Vandebroucke toen hij in 2007 zijn taalbeleid uitwerkte. In zijn talenbeleidsnota (en die van zijn opvolger, Pascal Smet) werd het Standaardnederlands naar voren geschoven als de enige taalvariëteit die geschikt is om de problemen van taalachterstand en sociale ongelijkheid op school aan te pakken. Van Vlaamse leerkrachten wordt dan ook verwacht dat ze enkel standaardtaal gebruiken op school, niet alleen door het beleid, maar ook door de samenleving. Dat bleek recent nog toen de resultaten van de taaltest 'Hoe Vlaams is uw Nederlands?' (zie ook Over taal, januari-februari 2015) lieten zien dat leraren vrij tolerant zijn voor 'Vlaamse' elementen in de standaardtaal, en leerkrachten werden weggezet als 'laks', 'slordig', 'onkundig' en 'taalamateurs'. Tegelijk worden leerkrachten wel vaak beschouwd als de handhavers van de standaardtaalnorm. Hoe zit het nu precies met dat standaardtaalgebruik van leerkrachten? Spreken zij inderdaad het 'beste Nederlands'?¹ In deze bijdrage proberen we op die vraag een antwoord te vinden, alsook op de vraag of er daarbij een verschil bestaat tussen leraren Nederlands en leraren van andere vakken.²

Opzet en methode

Om die vragen te beantwoorden, hebben we twee corpora met elkaar vergeleken, die door de beide auteurs van dit stuk werden samengesteld in het kader van hun doctoraatsonderzoek. Het eerste corpus omvat lesopnames van en interviews met 82 leerkrachten uit basis- en secundaire scholen in 10 Vlaamse steden: Brugge, Ieper, Gent, Eeklo, Antwerpen, Turnhout, Leuven, Vilvoorde, Hasselt en Beringen (zie Delarue, 2014). Het tweede corpus bevat gesproken data van 30 hoogopgeleide vrouwen (artsen, advocaten ...) uit Gent, Ieper en Antwerpen, verzameld in vijf verschillende contexten: twee informele gesprekken, zowel met een vriend(in) uit dezelfde regio als met een vriend(in)

uit een andere regio, een sociolinguïstisch interview, een dialecttest en een standaardtaalttest (zie Ghyselen, *in druk*).

Om een vergelijking te kunnen maken tussen het taalgebruik van leerkrachten (eerste corpus) en dat van andere hoogopgeleiden (tweede corpus), hebben we voor deze bijdrage enkel de data geselecteerd die beide corpora gemeenschappelijk hebben: de sociolinguïstische interviews met vrouwelijke sprekers uit Gent, Ieper en Antwerpen. Tabel 1 laat zien dat het taalgebruik van 46 sprekers werd geanalyseerd: 18 leerkrachten en 28 andere hoogopgeleiden. De groep leerkrachten omvat zowel leerkrachten Nederlands (3) als leerkrachten van andere vakken (15).

		Leraren Nederlands	Leraren andere vakken	Leraren	Niet-leraren	Totaal
Ieper	25-50 j.	2	2	4	5	9
	50-65 j.	0	3	3	4	7
Gent	25-50 j.	0	3	3	5	8
	50-65 j.	1	3	4	5	9
Antwerpen	25-50 j.	0	3	3	5	8
	50-65 j.	0	1	1	4	5
Totaal ↓		3	15	18	28	46

Tabel 1: Overzicht van de geanalyseerde sprekers

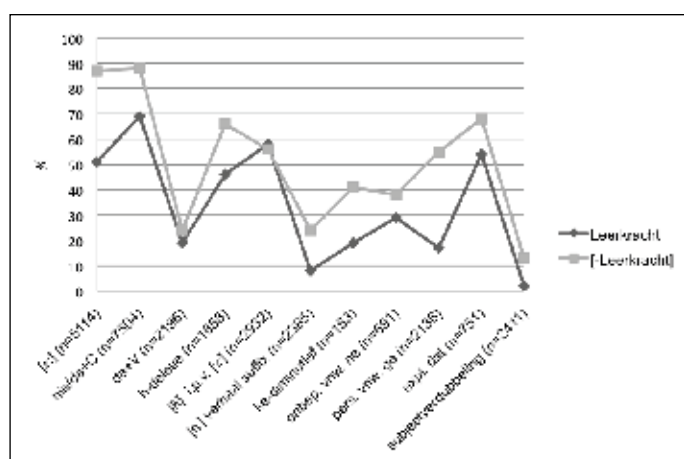
De interviewdata werden met elkaar vergeleken aan de hand van variabelenanalyses, waarbij het procentuele aantal dialectische ([+dia]), standaardtalige ([+st]) en niet-dialectische, niet-standaardtalige ([-dia, -st]) kenmerken in het taalgebruik van alle participanten werd geteld en aan een statistische analyse werd onderworpen. Dat gebeurde voor in totaal 11 fonologische en morfosyntactische variabelen, zoals te zien is in tabel 2.

		[+dia]	[-dia, -st]	[+st]
Fonologisch	Uitspraak van de <ij> in bijvoorbeeld <i>mijn</i> of <i>vijf</i>	<i>mijn</i> [i] of <i>vuve</i> [y] (Ieper) <i>maan</i> [ɑ.] (Gent) <i>maèn</i> [ɑɛ] (Antwerpen)	<i>mèèn</i> [ɛ:]	<i>mijn</i> [ɛ.ɪ]
	Deletie van de eind- <i>t</i> in <i>niet</i> en <i>dat</i> (vóór consonant)	<i>da</i> <i>nie</i>		<i>dat</i> <i>niè</i>
	Deletie van de eind- <i>t</i> in <i>dat</i> (vóór vocaal)	<i>dat/dad</i> (Ieper en Antwerpen) <i>da</i> (Gent)	<i>da</i> (Ieper en Antwerpen)	<i>dat</i>
	Realisatie van de begin- <i>h</i> in bijvoorbeeld <i>hier</i> of <i>huis</i>	h-deletie		realisatie van [h]
	Realisatie van de [ɣ] in bijvoorbeeld <i>goed</i> of <i>geel</i>	<i>hoed</i> <i>bedaàn</i> [ɦ] (Ieper)		<i>goed</i> <i>gedaàn</i> [ɣ]
	Eind- <i>en</i> bij werkwoorden, zoals <i>spelen</i> of <i>werken</i>	<i>speelz</i> [ɲ] (Ieper)		<i>spelen</i> [əɲ] of <i>spele</i> [ə]
Morfosyntactisch	Suffix bij verkleinwoorden als <i>boompje</i>	<i>je</i> -suffix (Ieper) <i>ke</i> -suffix (Antwerpen en Gent)	<i>ke</i> -suffix (Ieper)	<i>je</i> -suffix
	Onbepaald lidwoord <i>een</i> , mannelijk enkelvoud	<i>ɛ vent</i> (Ieper) <i>ne vent</i> (Antwerpen en Gent)	<i>ne vent</i> (Ieper)	<i>een vent</i>
	Dof persoonlijk voornaamwoord, tweede persoon enkelvoud	<i>ge</i> (Antwerpen en Gent) <i>je</i> (Ieper)	<i>ge</i> (Ieper)	<i>je</i>
	Expletief (overbodig) <i>dat</i>	<i>Ik weet niet wie dat er komt.</i>		<i>Ik weet niet wie er komt.</i>
	Subjectverdwubbeling	<i>Kom je gie ook?</i> (Ieper) <i>Kom de gij ook?</i> (Antwerpen en Gent)		<i>Kom jij ook?</i>

Tabel 2: Geanalyseerde variabelen

Resultaten

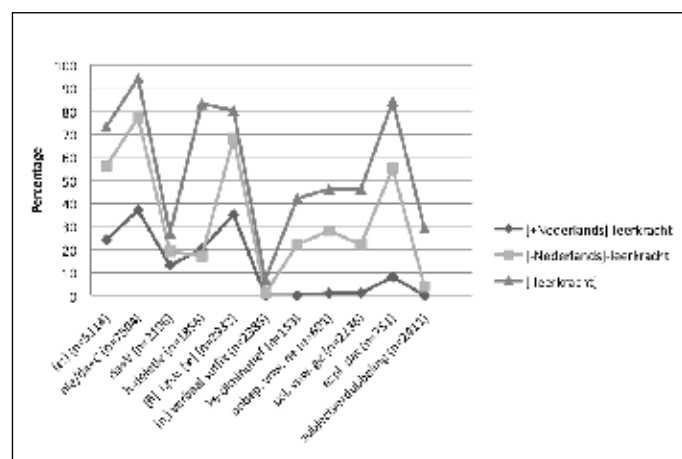
Figuur 1 laat voor elke variabele het percentage van de meest voorkomende niet-standaardtalige vorm zien, vergeleken met hoe vaak de variabele in totaal voorkomt. De grafiek toont duidelijk dat zowel leerkrachten als niet-leerkrachten gebruik maken van niet-standaardtalige varianten. Bij bijvoorbeeld subjectverdwubbeling en de realisatie van de eind-*en* bij werkwoorden blijft dat percentage [-st]-vormen vrij beperkt, terwijl het in andere gevallen – de deletie van de *t* in *niet* en *dat* vóór consonant, bijvoorbeeld – om een behoorlijk hoog percentage gaat. Bij alle kenmerken, behalve de realisatie van de [ɣ], blijken leerkrachten sterker vast te houden aan de standaardtaalvarianten. Voor 9 van de 11 variabelen laat statistische analyse, door middel van mixed models logistische regressies, zien dat er een significant beroepseffect is, waarbij leerkrachten dus minder geneigd zijn om niet-standaardtaalvormen te gebruiken dan andere hoogopgeleiden.

Figuur 1: Percentage [-st]-varianten bij leerkrachten vs. andere hoogopgeleiden

Nu is het maar de vraag in hoeverre dat beroepseffect toe te schrijven is aan het taalgebruik van leerkrachten Nederlands, een vraag die dicht aansluit bij onze tweede onderzoeksvraag: is er een verschil tussen het taalgebruik van leerkrachten Nederlands en

andere leerkrachten? Omdat er in onze dataset slechts drie leerkrachten Nederlands zitten, moeten we die vraag met de nodige voorzichtigheid beantwoorden, maar er lijkt inderdaad een verschil te bestaan tussen beide groepen leerkrachten. Figuur 2 toont hoe het aantal niet-standaardtalige varianten voor alle bestudeerde variabelen lager is bij leerkrachten Nederlands dan bij andere leerkrachten. Tegelijk blijken leerkrachten die geen Nederlands geven nog steeds minder [-st]-varianten te gebruiken dan andere hoogopgeleiden, dus ook zonder de leraren Nederlands blijft het beroepseffect overeind. Logistische regressies, waarbij de leraren Nederlands dit keer buiten beschouwing werden gelaten, laten ook hier zien dat die verschillen voor de meeste variabelen (7 van de 11) significant zijn.

Figuur 2: Percentage [-st]-varianten bij leerkrachten Nederlands vs. leerkrachten van andere vakken, andere hoogopgeleiden

Mogelijke verklaringen

Leraren Nederlands (b)lijken dus ‘betere’ standaardtaal te spreken dan leerkrachten van andere vakken, die op hun beurt sterker aan het Standaardnederlands vasthouden dan andere hoogopgeleiden. Hoe kunnen die verschillen verklaard worden? Een verkennende inhoudelijke analyse van de interviews met leerkrachten en leken,

waarin onder meer gesproken werd over de visie op Algemeen Nederlands en taalvariatie, taalgebruik op school en hun eigen taalgebruik, kan daarbij inzicht bieden. Een eerste mogelijke verklaring is het *verschil in opleiding*: terwijl alle leerkrachten een lerarenopleiding hebben gekregen (zij het met erg grote verschillen qua invulling en duur), waarin aandacht kon worden besteed aan Nederlandse taalvaardigheid, omvatte de opleiding van de meeste niet-leerkrachten geen enkel vak Nederlands. Dat leraren meer standaardtaalvormen gebruiken, zou dan verklaard kunnen worden door die aandacht voor Nederlands in hun opleiding. Aan 16 van de 18 leerkrachten in onze dataset werd tijdens het interview gevraagd hoeveel aandacht er aan (taal)vaardigheid in (het) Algemeen Nederlands werd besteed. De meeste leerkrachten gaven aan dat er – voor zover ze zich konden herinneren – amper aandacht aan werd besteed (7), dat ze zich er niet veel van herinneren (2), of dat er maar één docent was die daar aandacht aan besteedde (1). Aan de zes leerkrachten bij wie er naar eigen zeggen in de opleiding wél aandacht was voor taal(vaardigheid), werd gevraagd om te specificeren waaraan dan precies aandacht werd besteed. In alle gevallen ging het grootste deel van de tijd daarbij naar geschreven taalgebruik, met name spelling en grammatica. De aandacht voor gesproken taalgebruik bleef meestal beperkt tot een taalscreening aan het begin van de opleiding, waarbij getest werd of studenten Algemeen Nederlands kunnen spreken zonder een (al te opvallend) accent, maar alle leerkrachten voegden daar meteen aan toe dat zo goed als alle studenten probleemloos slaagden voor die test. Zelfs bij de leerkrachten Nederlands was die aandacht voor gesproken taalgebruik naar eigen zeggen beperkt. De lerarenopleiding lijkt dus geen (blijvende) impact te hebben gehad op het standaardtaalgebruik van leerkrachten, en het valt te betwijfelen of een verschil in opleiding de taalverschillen tussen leerkrachten en niet-leerkrachten kan verklaren.

Voor een tweede mogelijke verklaring kijken we naar de mate waarin (niet-)leerkrachten proberen om Algemeen Nederlands te spreken. Alle leerkrachten in ons corpus geven immers aan dat ze zich sterk bewust zijn van de maatschappelijke verwachting om Standaardnederlands te spreken, terwijl de andere hoogopgeleiden die druk naar eigen zeggen niet of veel minder voelen. In het interviewfragment hieronder maakt een tandarts expliciet het onderscheid tussen leerkrachten (en mensen in de culturele sector) en andere sprekers: leerkrachten hebben een pedagogische functie, terwijl wie werkzaam is in de medische sector (zoals zijzelf) mensen veeleer moet geruststellen, bijvoorbeeld door dicht(er) aan te sluiten bij het taalgebruik van de patiënten.

Fragment: Tandarts – Ieper – 53 jaar

TAND: *ik heb hier ook geen onderwijzende functie in de zin van . dat ik . allez ja dat je met taalgebruik moet euh .. iemand die in een school staat of zo .*

INT: *uhu*

TAND: *hé of . of iemand die . een cultuurfunctie heeft vind ik . heeft toch nog een andere functie . mijn . mijn taak is gezondheidszorg dus euh . ik vind dan moet je wel een beetje op 't niveau van de mensen kunnen . kunnen stellen . dus als je dan dialect praat ga ik niet . niet zomaar in 't AN praten*

Leerkrachten voelen die vrijheid niet: zij worden door zowel het beleid als de maatschappij onder druk gezet om aan het Standaardnederlands vast te houden, en dat is ook merkbaar in de interviews. Leerkrachten benadrukken hun voorbeeldfunctie tegenover de leerlingen, en geven aan dat ze toch een zekere afstand tot die leerlingen willen bewaren. Het valt echter op dat er voor standaardtaal vooral op *abstract* niveau een belangrijke rol is weggelegd: zodra

leerkrachten het hebben over *specifieke* (klas)situaties, zoals instructies geven, coaching tijdens groepswork of klasgesprekken met leerlingen, wordt het discours vaak omgegooid. De meeste leerkrachten (en zeker de jongere) geven dan toe dat ze zélf eigenlijk geen 'correct' Algemeen Nederlands praten in de klas, maar veeleer een informele variant of tussentaal gebruiken.

Conclusie

De stelling dat Vlaamse leerkrachten het 'beste Nederlands' spreken, wordt door onze data bevestigd: voor 9 van de 11 bestudeerde fonologische en morfosyntactische variabelen blijken leerkrachten (zowel leerkrachten Nederlands als leerkrachten van andere vakken) inderdaad significant minder niet-standaardtalige varianten te gebruiken dan andere hoogopgeleiden. Leraren Nederlands blijken bovendien nog dichter bij de standaardtaal aan te sluiten dan leerkrachten van andere vakken, hoewel we daar een slag om de arm moeten houden door het beperkte aantal leerkrachten Nederlands in ons corpus. Een verklaring vinden voor de geobserveerde verschillen in standaardtaalgebruik is minder evident. Een opleidingsverschil lijkt niet (of amper) mee te spelen, aangezien de meeste leerkrachten in de interviews aangeven dat er weinig of geen aandacht werd besteed aan taalgebruik en taalvaardigheid, of er zich niet veel van kunnen herinneren. Dat er een verschil bestaat in de talige verwachtingen ten aanzien van leerkrachten en andere hoogopgeleiden lijkt wel een beslissende factor te zijn: enkel van leraren wordt verwacht dat ze zo strikt mogelijk aan de standaardtaal vasthouden.

Noten

1. Die bewering, van Grondelaers en Van Hout (2011:219), laat expliciet het Standaardnederlands van bijvoorbeeld nieuwsankers buiten beschouwing: dat is 'virtueel' van aard, en wordt enkel in de nieuwsstudio gebruikt, niet in sociale interacties in onze samenleving.
2. Een uitgebreidere versie van dit artikel is terug te vinden in Delarue en Ghyselen (2015).

Referenties

- Delarue, S. (2014), Contrasterende (standaard)taalideologieën bij Vlaamse leerkrachten: een Gentse casestudy. In: *Handelingen van de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 67, blz. 219-248.
- Delarue, S. en A.-S. Ghyselen (2015), Setting the standard: Are teachers better speakers of Standard Dutch? In: *Dutch Journal of Applied Linguistics*, 4-2 (verschijnt in november 2015).
- Ghyselen, A.-S. (in druk), Stabilisering van tussentaal? Het taalrepertorium in de Westhoek als casus. In: *Taal en Tongval*.
- Grondelaers, S. en Van Hout, R. (2011), The Standard Language Situation in the Low Countries: Top-Down and Bottom-Up Variations on a Diaglossic Theme. In: *Journal of Germanic Linguistics*, 23(3), blz. 199-243.

Steven Delarue en Anne-Sophie Ghyselen zijn beiden als assistent Nederlandse Taalkunde verbonden aan de vakgroep Taalkunde van de Universiteit Gent.

e-mail: steven.delarue@ugent.be en annesophie.ghyselen@ugent.be

Taalkronkels

Objectiviteit, een journalistieke illusie?

LAURA VANDER KERKEN

Taal is een subjectief gegeven. Het is namelijk een overeenkomst die bestaat tussen mensen. Zo is taal volgens de Zwitserse taalkundige Ferdinand de Saussure een in zichzelf gesloten systeem. Een *stoel* heet een *stoel* omdat verschillende mensen samen beslist hebben om deze klank (De Saussures bekende *signifiant*) aan het mentale concept van een 'stoel' te koppelen (de buitentalige *signifié*). Taal kan binnen deze opvatting dus worden gezien als een symbolisch en arbitrair iets. Is het dan niet gek te bedenken dat objectiviteit wordt gezien als een streven binnen de journalistiek? Het subjectieve gegeven van taal is namelijk het hoofdingrediënt van elk artikel. Daarenboven is nieuws zelf eigenlijk per definitie subjectief, want er worden altijd keuzes gemaakt. De keuze om een bepaald nieuwsitem wel te coveren en een ander niet, houdt vaak al een stevige portie subjectiviteit in. Overigens is elke waarneming subjectief en kan men dus nooit de feiten helemaal correct weergeven. Toch woedt de discussie rond het zogenaamde gegeven van 'objectiviteit' hevig tussen journalisten.

Wat journalisten echter denken te doen en wat ze werkelijk doen, stemt niet altijd overeen. Vaak denken ze dat ze enkel en alleen de feiten weergeven (zoals het hoort?), zonder hierbij emotioneel betrokken te zijn of zonder partijdig te zijn. Desondanks maken ze in werkelijkheid (onbewust?) bepaalde keuzes die deze zogenaamde objectiviteit beïnvloeden, zoals het gebruik van bepaalde citaten of een bepaalde structuur. Hier komt dan ook nog eens het talige karakter van journalistiek bij kijken. Zo kan een journalist schrijven dat iemand iets *beweert*, *volhoudt*, *pretendeert* of simpelweg *zegt*. Het woordgebruik dat een journalist uiteindelijk toepast, zegt meteen iets over zijn of haar kijk op de dingen. Hetzelfde geldt voor het gebruik van een actieve tegenover een passieve zin bijvoorbeeld. Zo kan je zeggen dat *Marie bestolen werd door Karel*, maar ook

dat *Karel Marie bestal*. Wie klinkt er in dit geval meer als de dader? Heeft Marie in de eerste zin het onheil zelf uitgelokt?

Objectiviteit binnen journalistiek lijkt dus moeilijk haalbaar te zijn. Maar zouden we er toch niet naar moeten streven? De macht van de media is enorm. Wat een journalist schrijft, beïnvloedt de publieke mening dan ook heel erg. Mocht een journalist overal te pas en te onpas zijn of haar opinie in verwerken, dan wordt zijn of haar macht vergroot. En is dat wel rechtvaardig? De media worden in België vaak gezien als 'de vierde macht', als een 'waakhond'. Zij waken als het ware over de democratie. Het is dan ook de taak van journalisten om mensen op een correcte manier te informeren. Hierbij wordt niet verwacht dat ze 'subjectief' zijn. Het publiek verwacht 'objectiviteit'. Journalisten drukken zich echter uit op een talige manier en dus zijn ze per definitie subjectief. Zo is een term, zoals 'objectiviteit' of 'subjectiviteit', dan ook nooit objectief. Er kunnen verschillende dingen mee worden bedoeld, aangezien niemand exact hetzelfde mentale concept heeft van een buitentalige *signifié*. En al zeker niet wanneer het gaat om zulke abstracte termen.

Misschien zouden journalisten in de toekomst dus beter zeggen dat ze proberen om 'zo waarheidsgetrouw mogelijk te berichten' in plaats van meteen te *pretenderen* of te *zeggen* objectief te zijn. Zo kan de discussie eindelijk gaan liggen en is iedereen tevreden.

Laura Vander Kerken is student in de master Journalistiek van de KU Leuven (Antwerpen) en verblijft in het kader van een uitwisseling aan de University of Illinois binnen de opleidingen media en journalistiek aldaar.

Taalobservaties van een uitlandige Vlaming

ALBERT OOSTERHOF

Begin 2015 is bij uitgeverij Amsterdam University Press een boekje verschenen over de sturende kracht van taal. Het boekje bevat een verzameling observaties over de Nederlandse taal en de betekenis en het gebruik van woorden en constructies in die taal. Het is van de hand van Ronny Boogaart, docent en onderzoeker aan de Universiteit Leiden.

De meeste hoofdstukken verschenen eerder als column in *Vaktaal*, tot 2014 het tijdschrift van de Landelijke Vereniging Van Neerlandici. Die columns zijn in deze uitgave geplaatst in het kader van een discussie over 'de sturende kracht van taal'. Dat is als overkoepelend thema natuurlijk een erg ruim en abstract begrip. Sommige lezers zullen hier en daar wat samenhang missen, maar voor anderen zal de afwisseling in de thema's en observaties juist aantrekkelijk zijn.

Het boek valt uiteen in twee delen. Het eerste deel gaat over het verschil tussen betekenis en bedoeling. Boogaart geeft in verschillende hoofdstukken een groot aantal voorbeelden van dat onderscheid. Dat gaat er bijvoorbeeld over dat, als op een winkelraam in grote letters de mededeling 'Open op maandag' staat, er een verschil is tussen de betekenis en de bedoeling van die uiting. De betekenis van zo'n zin is dat die winkel inderdaad op maandag geopend is. Als je de zin strikt interpreteert, zegt hij niets over de andere dagen van de week. Stel dat het om een kapperszaak gaat, iemand treft de zaak op dinsdag gesloten aan en klaagt daarover. Dan zou de kapper zich kunnen verweren door te zeggen dat hij geen uitspraken heeft gedaan over de andere dagen van de week. Het punt is echter dat zinnen daarnaast een bedoeling hebben. En normaal gesproken verwachten we dat een kapper die op het raam van zijn zaak in grote letters 'Open op maandag' schrijft, daarmee bedoelt dat de zaak op andere dagen van de week sowieso geopend is.

Boogaart beschrijft dit onderscheid in een aantal hoofdstukken aan de hand van een ruime verzameling voorbeeldzinnen en observaties. Jammer is dat hij dit deel niet afsluit met een soort van conclusie, waardoor de hoofdstukjes en de afzonderlijke aantekeningen wat op zichzelf blijven staan.

In het tweede deel gaat het over de sturende kracht van grammatica. Concreet geeft Boogaart tien voorbeelden van grammaticale constructies waarmee je de gesprekspartner in een bepaalde richting kan sturen. Dat wil zeggen dat ze allemaal voldoen aan een bepaald patroon en een

of enkele specifieke interpretaties met zich meebrengen. Voorbeelden van besproken constructies zijn 'Ik zeg doen!', 'Als jij nou eens een lekker kopje koffie zet ...' en 'wel niet', zoals in 'Het mag wel niet te veel kosten'. Het gaat om patronen waar taalgebruikers op kunnen variëren en steeds vergelijkbare effecten mee kunnen bereiken.

Boogaart lardeert zijn verhaal met vele anekdotes en kwinkslagen. Zijn hoofdstuk over 'wel niet' begint bijvoorbeeld met een stukje over de soapvoorkeur van zijn ouders (en van Boogaart zelf):

'Rond acht uur 's avonds kijken mijn ouders elke dag naar hun favoriete soap. U denkt *Goede Tijden Slechte Tijden* (...). Nee, het gaat hier om *Thuis*, uitgezonden op de Vlaamse publieke omroep VRT. Die voorkeur moet met taal te maken hebben: het dialect van mijn ouders, die in Oost Zeeuws-Vlaanderen wonen, ligt veel dichterbij de taal van *Thuis* (...). Zelf voel ben ik al zo'n vijftientig jaar weg uit Zeeuws-Vlaanderen, maar ook voor mij voelen die personages in *Thuis* nog steeds als "gewonere" mensen dan die in GTST.'

De Vlaamse lezers van *Over taal* zullen verwantschap voelen met deze Leidse taalkundige, achter wie een uitlandige Vlaming schuilgaat, in dit boek vol gevarieerde observaties over de sturende kracht van taal.

Ronny Boogaart, *Een sprinter is een stoptrein zonder wc. De sturende kracht van taal*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015. ISBN 978 90 8964 895 2, 139 blz., 9,95 euro.

Schrijft een Hollander een boekje

KATHY RYS

De titel van deze recensie heeft vormeigenschappen die maken dat dit geen zin kan zijn in een verhaal over een Hollander die een boek schrijft. Normaal zou er staan: *Er schrijft een Hollander een boekje*. De zin *Schrijft een Hollander een boekje* is een voorbeeld van verkorting waarbij een woord aan het begin van de zin – in dit geval *er* – wordt weggelaten. Deze en allerlei andere vormen van verkorting in het Nederlands vormen het onderwerp van het boek *Korterlands. Anarchie in de schrijftaal*, geschreven door Hans Bennis en verschenen bij uitgeverij Prometheus / Bert Bakker. Op bladzijde 74 geeft Bennis nog andere voorbeelden van het type verkorting uit de titel, zoals:

Lopen twee Belgen door de Kalverstraat. Zegt de één tegen de ander: mag ik in het midden lopen?

Het voorbeeld spreekt voor zich: het gaat hier om een van de vele, weinig geslaagde Belgenmoppen die onder Nederlanders de ronde doen. Deze vorm van inkorting, namelijk het weglaten van *er* aan het begin van de zin, is een stijlfiguur die karakteriserend is voor een mop. Bennis bespreekt in hetzelfde hoofdstuk nog andere vormen van verkorting waarbij een woord uit de zin wordt weggelaten, zoals het fenomeen ‘dagboekdrop’. In ego-documenten zoals dagboeken hanteert men vaak een schrijfstijl waarbij men het onderwerp van de hoofdzin weglaat, als dat een persoonlijk voornaamwoord van de eerste persoon is (*ik* of *wij*) en als het onderwerp voorafgaat aan de persoonsvorm, zoals in het volgende voorbeeld: “Lief Dagboek: ‘Word inmiddels een beetje gek van Cornald Maas’” (blz. 67).

Naast de verkorting van zinnen bespreekt Bennis ook afkorting op woordniveau. Zo bespreekt hij op de bladzijden 59 tot 63 de verschillende typen afkorting die eindigen op -o. Aangezien het Nederlands maar weinig

woorden heeft die -o als uitgang hebben (*zo, vlo, stro*), leent deze uitgang zich prima voor afkortingen. Zo zijn de afkortingen *lullo, klojo, aso* en *dombo* afgeleid van naamwoorden met een negatieve betekenis, en worden ze gebruikt om op een negatieve manier personen aan te duiden. Bennis toont hoe ditzelfde proces ook in andere talen werkt, zoals in de Engelse afkortingen *weirdo* en *psycho*. Verder komen woorden op -o ook nog voor als afkorting van samengestelde woorden met een voorvoegsel op -o (*audio, auto, porno*) of niet-samengestelde woorden worden afgekort bij een -o die in het eerste deel van het woord voorkomt (*afko, choco, demo, info, mayo*). Dit laatste afkortingsproces vind je trouwens ook bij woorden met -i (*ordi, irri*) en -a (*sympa, giga*) (blz. 61). Als Vlaamse lezer valt het me meteen op dat Nederlanders meer van dit soort afkortingen vormen; terwijl de Vlaming het wel heeft over een *demo* of over *choco*, doen de afkortingen *mayo, ordi* of *irri* vreemd aan. Verder is de Vlaming ook minder geneigd afkortingen te verzinnen waarbij de eerste letters van verschillende woorden aan elkaar worden geplakt, zoals *vrijmi-bo* voor ‘vrijdagmiddagborrel’. Het was handig geweest als Bennis bij de genoemde afkortingen telkens het niet afgekorte bronwoord had vermeld.

Van alle tijden

Een interessant aspect van *Korterlands* is dat Bennis hedendaagse afkortingsprocedures indien mogelijk relateert aan historische fenomenen. Op bladzijde 69 lezen we dat ‘dagboekdrop’ al voorkwam in het zeventiende-eeuwse scheepsjournaal van Bontekoe. Toen al kon het onderwerp worden weggelaten als dat een persoonlijk voornaamwoord van de eerste persoon was. Ook afkortingen op woordniveau kennen een lange geschiedenis:

zo tekende de zeventiende-eeuwse dichter Gerbrand Adriaenszoon Bredero zijn werk de ene keer als *Bredero*, een andere keer als *Brero*. Zelfs nog verder terug in de geschiedenis, ten tijde van het Middelnederlands (door Bennis ‘Middelkorterlands’ genoemd), werden er volop woorden afgekort. In het Middelnederlands werden vaak een of meer letters weggelaten aan het eind van een woord (= ‘suspensie’, blz. 19), zoals *uw* voor *uwer* of *wa* voor *waer*, of een woord werd samengetrokken (= ‘contractie’), waarbij de eerste en laatste letter behouden werden en er tussenin van alles wegviel, zoals in *wt* voor *waert/wort*. De neiging om onze taal korter te maken blijkt van alle tijden te zijn.

Zeker de dag van vandaag wordt er volop afgekort. Denk maar aan sms of whatsapp. Een voorbeeld van afkorting in sms-taal is *ff w8en* (‘effe wachten’). Vaak krijgen jongeren het verwijt dat ze niet goed meer kunnen schrijven. Ironisch genoeg kent zelfs dit type van afkorting zijn oorsprong in het verleden. Zo toont Bennis in zijn hoofdstuk over ‘systemen in onbruik’ (blz. 32) aan dat in de morsecode (radiotelegrafie) ook gebruik werd gemaakt van afkortingen. Als een marconist bijvoorbeeld de woorden *See you* wilde seinen, betekende dit dat de volgende code geseind moest worden: -.- -.- ..- (zie blz. 34). Omdat er op die manier natuurlijk veel getikt moest worden, ging men dit afkorten als *cu*, waardoor de code aanzienlijk korter werd: -.- ..- (blz. 34). Opvallend is dat ook in de huidige whatsapptaal *you* wordt afgekort als *u* (blz. 35). Wat op het eerste gezicht hoort tot het taalgebruik van de moderne jeugd heeft dus eigenlijk wortels in het verleden. Ook het vervangen van woorden door cijfers (*w8en*) is een oud gebruik. Zo stond het getal 88 in morsetaal voor *love and kisses*, maar het cijfer 8 kan ook staan voor de h, die de achtste letter van het alfabet is; zo gebruiken neonazi’s het getal 88 als afkorting van *Heil Hitler* terwijl hiphoppers het gebruiken als afkorting van hiphop (blz. 51).

Een van de uitgebreidere hoofdstukken gaat over het ‘Koppenlands’ (blz. 138-158). Daarmee duidt Bennis krantenkoppen aan, waarin we ook allerlei verkortingen aantreffen. Volgens Bennis is er een verschil tussen de volgende varianten van een en dezelfde krantenkop:

- (a) *Crisis of niet, haven boekt een record*
- (b) *Crisis of niet, de haven boekt record*

Bennis schrijft over variant (b): ‘Het is deze kop die gevoelsmatig niet in aanmerking komt als krantenkop’. Hij plaatst een asterisk,

wat betekent ‘dat de krantenkop incorrect is’. Hier is zijn oordeel allicht wat te sterk. Het gaat te ver om kop (b) ‘incorrect’ te noemen. De vraag is ook: hoe kunnen we dat ‘gevoelsmatige’ wat verder onderbouwen? Bennis haalt informanten aan die zeiden dat deze koppen ‘niet goed voelden’. De lezer kan zich dan afvragen om hoe veel en wat voor informanten het gaat. Mijn eigen informanten vonden een krantenkop zoals (b) wél kunnen, bijvoorbeeld in een krant die in een havenstad uitgegeven wordt.

Een volgende vraag die Bennis stelt is: Hoe weet ik dat (b) slechter is dan (a)? Hij schrijft: ‘Het is niet erg waarschijnlijk dat mijn hoofd een stukje geheugen bevat dat bijhoudt of een lidwoord al dan niet voorkomt in krantenkoppen, en zo ja, op welke plaats. De gedachte dat ik onbewust zou hebben vastgesteld dat koppen van het type [b] niet voorkomen en dus minder goed zouden zijn, is behoorlijk onwaarschijnlijk’. De vraag is echter: Waarom zou dit zo onwaarschijnlijk zijn? Er is veel onderzoek naar taalverwerving dat vertrekt vanuit het idee dat het geheugen wel zo’n rol kan spelen. Het was mogelijk geweest de verschillende opties wat meer tegen elkaar af te wegen. Bennis zelf concludeert dat hier ‘een abstracte regel’ aan ten grondslag ligt, maar hoe ziet zo’n regel er dan precies uit in het hoofd?

Bennis sluit af met een hoofdstuk over de vraag of de kwaliteit van onze taal niet bedreigd wordt door de ‘slordige manier van schrijven’ zoals in whatsapptaal. Zijn advies luidt: geniet van whatsapptaal zolang die nog bestaat. Uiteindelijk is Bennis’ boek meer dan een Hollandermop. Hij neemt zijn lezers mee in een waardevolle reis door zijn gedachten en observaties over het Kortnerlands als veelzijdig en alomtegenwoordig fenomeen.

Hans Bennis, *Korterlands. Anarchie in de schrijftaal*. Amsterdam: Prometheus / Bert Bakker, 2015. ISBN 9789035138070, 220 blz., 19,95 euro.

Te boek

Het verkeerde been

FILIP DEVOS

Heidi Aalbrecht en Pyter Wagenaar hebben niet alleen samen een eigen tekstbureau (de Taalwerkplaats), maar ze publiceren ook samen voor het brede publiek over aspecten van de Nederlandse woordenschat. Zo schreven ze eerder al onder meer *Waarom is een blauwe maandag blauw?* (zie *Over taal*, 49-1, 2010) en het *Woordenboek Algemeen Onbeschaafd Nederlands* (zie *Over taal*, 53-2, 2014). Hun nieuwe boek gaat over woorden die de taal-

gebruiker op het verkeerde been kunnen zetten: 'Dit boek staat vol verhalen over woorden en uitdrukkingen die er vroeger anders uitzagen of iets anders betekenden dan nu, en die door een misvatting, misverstand of opmerkelijke betekenisontwikkeling zijn veranderd tot wat ze nu zijn. Het zijn woorden of uitdrukkingen die je op het verkeerde been zetten: ze betekenen iets anders dan je zo op het eerste gezicht misschien denkt, of hebben een andere herkomst dan je zou verwachten'.

Niet alleen woorden (*kapotje*, *reiziger*, *penthouse*) en uitdrukkingen (*broodje aap*, *na veel vijven en zessen*, *iemand monddood maken*), maar ook zegswijzen komen aan bod: *Barbertje moet hangen*, *Joost mag het weten*, *mijn naam is haas*, *in een lastig parket zitten*, *dat slaat als een tang op een varken*, *wijn na bier geeft plezier*, *de tering naar de nering zetten*.

Heel wat diernamen bijvoorbeeld zetten de taalgebruiker op het verkeerde been:

Zijn er dieren die zichzelf niet zijn?			
Dierennaam	Maar het is een	Dierennaam	Maar het is een
aardwolf	hamster	vliegend hert	kever
everdas	hagedis	woudaapje	vogel
knorhaan	vis	zeekoekoek	vis
landwolf	woelrat	zilvervisje	insect

De lemma's, een honderdtal, beginnen telkens met een vraag: Heeft de adel werkelijk blauw bloed?, Wat is er bitter aan een bitterbal?, Dondert het op donderdag?, Is een broodje aap een soort hotdog?, Zijn Belgen ook weleens gebelgd?, Is Holland echt zo hol?, Gaat een kapotje makkelijk kapot?, Wat is er keizerlijk aan een keizersnede?, Is een mannequin eigenlijk een man?, Scheurt je buik door scheurbuik? Die vragen worden dan nader toegelicht:

Waarom geeft een loftuiting uiting?

Een *loftuiting* zou een uiting van lof kunnen zijn, dus is een *loftuiting* een uiting van loft? Maar wat is *loft* dan, en is dat hetzelfde als wat we zien in *bruiloft*?

In een kort stukje achter in het boek gaan de auteurs nader in op het verschijnsel volksetymologie, en ze onderscheiden daarin drie typen: vormverandering (zoals in *hangmat* < *hangmak* < *hamaca* < *amaca*), betekenisverandering (zoals in *hanteren* < Oudfrans *hanter*, 'regelmatig bezoeken') en een combinatie van beide (zoals in *rijzig*):

Een rijzige gestalte

Iemand die lang en slank is, kun je *rijzig* noemen. Wij schrijven dat met een *ij*, maar de oudere vorm is *reisich*. En inderdaad, dat komt ook weer van *reise* 'krijgstocht' en het betekende 'voor een krijgstocht uitgerust'.

De betekenis 'lang en slank' kan zijn ontstaan doordat *reisich* voor krijgslieden gebruikt werd, dus voor grote, sterke personen. Onder invloed van *rijzen* 'omhooggaan' is de spelling veranderd in *rijzig*, en die associatie heeft ook de betekenis 'lang' versterkt.

Waarom is een witte neushoorn grijs? is een fijn (blader) boekje, in een vlotte en duidelijke taal geschreven. Het bevat een bronnenlijst en een uitgebreid register, en is geïllustreerd.

Leuk zijn de vele weetjes die de auteurs opdissen. In het lemma 'Worden alleen vrouwen hysterisch?' komt bijvoorbeeld informatie aan bod over het ontstaan van de vibrator, en ook over missionarishouding weten de auteurs allerlei wetenswaardigheden te schrijven.

Heidi Aalbrecht en Pyter Wagenaar, *Waarom is een witte neushoorn grijs? (en een zwarte ook)? Woorden die je op het verkeerde been zetten*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Uitgevers, 2015. ISBN 978 94 6077 236 8, 127 blz., 10 euro.

Vakantielectuur

HUGO BROUCKAERT

Elk jaar weer, wanneer de zomervakantie nadert, ondervraagt onze kwaliteitspers Bekende Vlamingen, van psychiater tot rechtopstaande komediant, over hun vakantielectuur. Het blijkt dat zij, anders dan gewone toeristen, kilo's bedrukt papier - onmisbare lectuur genoemd - in hun reiskoffer meezeulen.

De heer Dick Doener bijvoorbeeld verliet afgelopen zomer zijn woning met 'Kapitaal in de 21ste eeuw' van Thomas Piketty, een turf van 627 pagina's. Voeg daar nog aan toe 'Het Puttertje' van Donna Tartt. Voor minder dan 900 bladzijden schreeft deze dame het dopje niet van haar vulpen en ook dit werk moet iedereen vanzelfsprekend gelezen hebben. Aangevuld met een voortreffelijke poëziebundel van Leonard Nolens, de verhelderende memoires van een of andere politicus en bij wijze van ontspanning nog een aantal pakkende thrillers, zou dat pakket volgens de heer Doener allicht voldoende moeten zijn om zijn overigens veel te korte vakantie nuttig door te komen.

Wat ik me daarbij afvraag, is wat al die intellectuelen bezielt om veertien dagen in een hotelkamer of onder de hete zon door te brengen met het lezen van boeken, terwijl zij die activiteit thuis toch in een vertrouwde omgeving en met veel meer comfort kunnen uitoefenen, met besparing van verblijf- en vliegtuigkosten. Nemen zij dan niet de tijd voor enige vrolijkheid in een Kneipe of een pub? Weten zij wel wat een osteria of een bodega is? Kennen zij de gezellige babbel niet met familie of vrienden bij een pastis of een limoncello?

Ikzelf ben op vakantie nooit verder gekomen dan de lokale populaire pers, en dan nog alleen maar de titels van het type 'Lijk gevonden op kerkhof'. Daarnaast is een beduimeld vijfsterrendoorloperboek (64 blz.) van 'Denksport' nu al een half decennium mijn trouwe reisgezelschap.

Dit jaar heb ik tegen beter weten in besloten om toe te treden tot het voornoemde gild van lezers. En geen half werk: het 'Groot Retorisch Woordenboek' van Paul Claes en Eric Hulsens was mijn doel.

Waarom Paul Claes? Van de BV's weet ik niet of zij werkelijk lezen, maar van Paul Claes weet ik met zekerheid dat hij schrijft, en vertaalt. Vele zomers heeft hij niet nodig om - samen met Mon Nys - Ulysses te vertalen, nog een paar romans te schrijven, enkele minder bekende Latijnse en Portugese dichters in vlot Nederlands om te zetten en tussendoor een paar spitsvondige ironische gedichten uit zijn mouw te schudden voor een weekblad.

Zijn 'Groot Retorisch Woordenboek' moest indruk maken op mijn omgeving. Wie leest nu onder de zomerzon een woordenboek en dan nog een groot woordenboek? Gelukkig stond 'groot' hier voor niet meer dan 160 bladzijden en dat leek me haalbaar. Helaas werd ik op het verkeerde been gezet door mijn ouderdomsdyslexie. Ik had aanvankelijk 'erotisch' gelezen in plaats van retorisch en wat dus frivole lectuur moest worden, werd een harde dobber. Over het benedenbuikse gebeuren vond ik niet meer dan een paar banale woorden onder het trefwoord 'vulgarisme'. Niet dat ik nu al bij de 'v' gekomen ben, nog lang niet, maar er staan in dit boek zoveel kruisverwijzingen dat je na een uurtje nieuwsgierigheid al door haast alle letters getuimeld bent.

Mijn woordenschat is inmiddels verrijkt met de begrippen 'syngnome', 'diasyrmus', 'priom', 'soloecisme', en met talrijke boeiende en soms grappige voorbeelden in vele talen. Volgend jaar ga ik er beslist mee door.

Mocht dit een ernstige rubriek zijn, dan zou ik met een ecphonesis zeggen: een onmisbaar boek!

Errata?

op Mauna Loa waar de zes wetenschappers
De extra seats moeten de capaciteit van Stayen optrekken tot net geen 13.000 zitjes. 'De abonnementsenteler staat nu al op 4.000', zegt manager Philippe Bormans. "Dat is een groot succes."

① *Het Belang van Limburg*, 12 juni 2015

Aanvankelijk leek het boek op te vallen als wielroman, in de beste traditie van Tim Krabbé's everseller *De renner*, maar al snel werd het unieke selling point de thematiek van de vriendschap tussen de mannen onderling.

② *De Groene Amsterdammer*, jg.139, nr. 21, 21 mei 2015

Want al kan het wel zo zijn dat een 1-euromaaltijd mensen in armoede helpt, het helpt mensen niet uit armoede. Net dat hoort nochtans de doelstelling te zijn van armoedebestrijding.

③ *De Standaard*, 11 mei 2015

Eén fotootje op Facebook en Lars Noordam uit Den Bosch is plotsklaps de meest gewilde buschauffeur van het land. Dinsdag plaatste bewonderaar Murual Soumete een kiekje van de bestuurder op haar Facebookpagina. Inmiddels wordt de aantrekkelijke chauffeur overladen met complimentjes en zelfs gek van alle aandacht.

⑤ *Metro (editie Nederland)*, 21 mei 2015

'Het is simpel: werk en privé raken almaar meer vervlecht', zegt arbeidsmarktdeskundige Jan Denys (Randstad). 'En daar zit de smartphone voor veel tussen.'

⑥ *De Standaard*, 13 april 2015

Nog steeds houdt de verdwijning van haar lapjespoes Anita Kleinschmidt (57) obsessief bezig. Ze is daardoor niet meer de vrolijke Frans van vroeger.

④ *Margriet*, nr.28, 3-10 juli 2015

In onder meer steden als Brussel en Parijs leidde de aangekondigde komst van Uber al tot grote protesten bij de reguliere taxichauffeurs. Nu wilt Uber ook in Antwerpen zijn intrede doen.

⑦ *Gazet van Antwerpen*, 9 juli 2015

ERRATA

Suggesties voor de rubriek 'Errata?' kunt u sturen naar errata@overtaal.be

1. abonnementsenteler, 2. Krabbé's / sellingpoint, 3. 1 euromaaltijd, 4. Frans, 5. hij wordt zelfs gek van alle aandacht, 6. vervlechten, 7. wil

Besteladres: INNI publishers, Industrielaan 5, 8501 Heule (abonn@innipublishers.com).
U hoeft pas te betalen als u van ons een factuur gekregen hebt.
